

MACAR DİLİNİN EN ESKİ YAZILI BELGESİ: TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL (TIHANY MANASTIRI'NIN KURULUŞ BELGESİ)

Gökhan DİLBAŞ*

Öz: Günümüzde Macaristan'da Pannonhalma'da bulunan Benedikten Manastırı'nda muhafaza edilen, orijinal şekliyle Latince yazılı halde günümüze ulaşmış, metin içinde Macarca kelimeler de barındıran 1055 yılında kaleme alınmış “*Tihanyi Alapítólevél*” (Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi) Macar ulusal, dil, sanat ve kültür tarihinin en önemli yadigârlarından birisidir. Tihany Manastırı'na bağışlanan mülklerden, mülklerin sınırlarından ve manastırın hizmetinde çalışacak kişilerden bahsedilen Belge'de Slavca, Almanca ve Türkçe kelimeler de mevcuttur. Çalışmamızda öncelikle Macarcanın erken dönem yazılı dil yadigârlarının kısa bir incelemesi yapılmış, ardından Tihany Manastırı'nın kuruluş süreci incelenmiş, daha sonra Belge'nin genel bir değerlendirmesi yapılmış, sonrasında Belge'de geçen en önemli kelimeler, cümle yapıları ve dilbilgisi öğeleri ayrıntılı şekilde incelenmiş ve çalışma, elde edilen veriler ışığında yapılan genel bir değerlendirme ile sonuçlandırılmıştır. Çalışmamızda tarafımızdan belgenin Macarcadan Türkçeye yapılmış çevirisine de yer verilmiştir. Macar dilinin en eski yazılı belgesi olan Tihanyi Alapítólevél'in incelenmesi ve değerlendirilmesi bir yandan Macar dilinin yapısının ve özelliklerinin ortaya çıkarılmasına bir yandan da Belge'nin Macar ulusal, dil ve kültür tarihi içindeki yerinin ve öneminin değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tihanyi Alapítólevél, Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi, I. András, Macar Krallığı, Latince, Macaristan'da İlk Yazılı Belgeler.

THE EARLIEST AUTHENTIC HUNGARIAN WRITTEN RECORD: TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL (THE DEED OF FOUNDATION OF THE ABBEY OF TIHANY)

Abstract: “*Tihanyi Alapítólevél*” (The Deed of Foundation of the Abbey of Tihany), preserved in the Monastery of Benedictine in Pannonhalma in Hungary today, a historical document written in

* Doç. Dr., İstanbul, gokhandilbas@hotmail.com ORCID: 0000-0003-4337-8700

1055, surviving up to this day in its original version in Latin, also including some Hungarian words, is one of the most important treasures of the Hungarian national, linguistic, artistic and cultural history. Making mention of the properties donated to the Abbey (Monastery) of Tihany and of the boundaries of such properties, as well as of the persons to be employed for serving the Monastery, this historical Deed contains Slavic, Germanic and Turkish words, as well. In this study, we first made a brief review of the written linguistic treasures of early Hungarian language and then conducted an inquiry into the process of foundation of the Abbey of Tihany. We then made an overall assessment of the Deed, followed by a detailed analysis of the most important words, sentence structures and linguistic elements used in the Deed. We finally concluded our study with an overall evaluation made under the light of data derived there from. This study also contains a translation of the Deed from Hungarian into Turkish language, done by ourselves. The assessment and analysis of Tihanyi Alapítólevél, being the earliest authentic Hungarian written record, would contribute not only to the unveiling of the structure and characteristics of Hungarian language, but also to better appreciation of the place and importance of the Deed in Hungarian national, linguistic and cultural history.

Keywords: Tihanyi Alapítólevél, Deed of Foundation of the Abbey of Tihany, András I, Kingdom of Hungary, Latin Language, Earliest Authentic Hungarian Written Records.

Giriş

Macar dilinin tarihi dönemleri *İlk Macarca Dönemi* (M.Ö. IV-M.Ö. 1000), *Kadim Macarca Dönemi* (M.Ö. 1000-M.S. 896), *Eski Macarca Dönemi* (896-1526), *Orta Macarca Dönemi* (1526-1772), *Yeni Macarca Dönemi* (1772-1920) ve *Modern Macarca Dönemi* (1920'den günümüze) olmak üzere altı döneme ayrılır. Macarcanın ilk yazılı belgeleri olan “*Tihanyi Alapítólevél*” (Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi, 1055), “*Halotti beszéd*” (Cenaze Vaazı, 1192-1195 arası) ve “*Ómagyar Mária-siralom*”un da (Meryem Ağıdı, 1300) içinde yer aldığı *Eski Macarca Dönemi*, yurt tutuştan (895-896)¹ başlar ve 1526 yılına, Mohaç Savaşı'na kadar devam eder. Bu dönemde Macar diline Latince öğelerin girdiği görülür ve ilk Macarca dil yadigarları ortaya çıkar. Dönemin sonuna doğru günümüz Macar dil yapısına benzer şekilde ses ve son ek sistemi oluşur. Söz konusu

¹ **Yurt tutuş (Honfoglalás):** Macar kavimlerinin 895-896 yıllarında Karpatlar Havzası'na gelişini ifade eden terim.

dönemde lehçe farklılıkların da yaşanmakta olduğu ve yapılan yazışmalarda Latin dilinin kullanıldığı görülür².

XII. yüzyılın sonuna tarihlenen “*Halotti beszéd*”, Macar ve Fin-Ugor dil öğeleri içeren Macar dilinin bütünlük arz eden ilk eseridir. Eser, bir cenaze vaazı ve ardından gelen yakarış bölümü olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır ve Latince yazılmış dini metinler içeren “*Pray-Kodeks*”in içinde yer alır. Bu noktada metinde görülen ses değişimlerine de dikkat etmek gerekir: “*szümtükkal> szömtökkel> szemetekkel*”, “*pur> por*”. *Halotti beszéd*'in dili açık şekilde 1200 civarındaki Macarcanın özelliklerini göstermektedir³.

Macar dilinin bilinen bir diğer en eski dil yadigarı ise “*Leuven Kodeksi*” içinde keşfedilen ve XIII. yüzyılın sonuna tarihlenen “*Ómagyar Mária-siralom*”dur. *Ómagyar Mária-siralom*, uyak bakımından oldukça zengindir (“*Világ világa, Virágnak virága!*”) ve bazı yerlerde eski Macarcanın ses özelliklerinin sürdüğü görülür. Gerek *Halotti beszéd* gerekse de *Ómagyar Mária-siralom* Latince'den yapılan uyarlamalardır⁴.

Macar kavimlerinin Karpatlar Havzası'na gelişinden sonraki yıllarda kaleme alınan Macar dil yadigarları Macar ulusal tarihi açısından olduğu kadar Macar dil tarihi ve kelime tarihi açısından da son derece önemlidir. Macar dil bilimcileri Dezső Pais (1886-1973), István Kniezsa (1898-1965), Géza Bárcsi (1894-1975), Dénes Szabó (1913-1994), János Melich (1872-1963), Zoltán Gombocz (1877-1935), Loránd Benkő (1921-2001), Lajos Kiss (1922-2003), István Szamota (1867-1895), Sándor Mokány (1932-2010), Katalin Fehértői (1925-2006), Emil Jakubovich (1883-1935), Éva Kovács (1984-), Anita Rácz (1971-), Ottó Vörös; tarihçiler Dezső Csánki

² Jenő Kiss, A magyar nyelvtörténet korszakolásának kérdésköréhez, *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2. szám, 2017, s. 131.

³ Éva Bertók, “A Halotti beszéd és könyörgés”, *Iskolakultúra*, 96/2, s. 29; MIT I, (Magyar Irodalom Története I), Főszerkesztő: Sötér István, Akadémiai Kiadó, Budapest 1964, s. 117; İsmail Doğan, “Macaristan'da Aydınlanmanın Dili ve İdeolojisi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1, 2013, s. 55; <https://arcanum.hu/hu/online-ki>

[advanyok/MagyarIrodalom-magyarirodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5](https://arcanum.hu/hu/online-ki/advanyok/MagyarIrodalom-magyarirodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5)

116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepporban-2/a-magyar-irodalom-a-xiii-szazadban-237/a-halotti-beszed-263/

⁴ MIT I, s. 116-117; Szilvia Maróthy, “A Christus poético planctus (Ómagyar Mária-siralom) verstanı tagolójelei”, *ITK*, CXVIII. évfolyam, 1. szám, 2014, s. 71; András Vizkelety, *Világ világa, virágnak virága... [Ómagyar Mária-Siralom]*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986, s. 33-34; Doğan, a.g.m., s. 56.

(1857-1933), János Foltin (1837-1915), György Györffy (1917-2000), Gyula Kristó (1939-2004), László Erdélyi (1868-1947), Püspöki Péter Nagy (1944-); Macar edebiyat tarihçileri Jenő Pintér (1881-1940), János Horváth (1871-1961) vb. bilim insanları bu yadigârlar üzerine uzun yıllar boyunca çeşitli araştırmalar ve incelemeler yapmışlardır. Bu araştırmalar ve incelemeler sadece Macar dilinin dil bilgisi yapısını ortaya çıkarmamış, aynı zamanda eski Macar dilinin ne gibi özelliklere sahip olduğu konusuna da açıklık kazandırmıştır⁵. Bu suretle çalışmamızda Macar dilinin en eski yazılı belgesi olan Tihanyi Alapítólevél, esas itibarıyla tarihi, edebi ve dil bilimsel açıdan ele alınmış, bununla birlikte metnin sosyolojik ve coğrafi yönden önemine de yer verilmiş, bu bağlamda konu ile ilgili güncel çalışmalar incelenerek değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

XI. yüzyıldan orijinal halinde günümüze ulaşmış olan Tihanyi Alapítólevél, Macar ulusal tarihi, Macaristan'da Hristiyan inancının gelişimi, özellikle Balaton Gölü çevresindeki yerleşim tarihi ve Macar dil tarihi açılarından son derece önemli bilgiler içermekte olup⁶, günümüzde Macaristan'da Győr-Moson-Sopron eyaletinde yer alan Pannonhalma'da bulunan Benedikten Manastırı'nda muhafaza edilmektedir. Tihany Manastırı'nın kuruluşundan, manastıra bağışlanan mülklerden, mülklerin sınırlarından ve manastırın hizmetinde hangi meslek/zanaat grubundan kaç kişinin çalışacağından bahseden belge, Macar Kralı I. András (1046-1060) tarafından onaylanmıştır.

1) Tihany Manastırı'nın Kuruluşu

Günümüzde Macaristan'da Veszprém eyaleti sınırları içerisinde yer alan Tihany nahiyesinde bulunan Benedikten Manastırı Macar Kralı I. András tarafından kurulmuştur. Manastırın kurulduğu alan Balaton Gölü kıyısında olup, önce Keltlerin, ardından Romalıların, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Hunların, Gotların, Longobardların, Slavların ve en son Avarların hüküm sürdüğü, Macar kavimleri geldiği zaman ise boş olan bir bölgedir. Manastırın koruyucu azizleri olarak Meryem Ana ve Avrupa Hun

⁵ Éva Kovács, "A Tihanyi ősszeírás nyelvészeti vizsgálatáról", *Helynévtörténeti tanulmányok*, 4, 2009, s. 163; István Hoffmann, "A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai", *Helytörténeti tanulmányok*, 3, 2008, s. 9 (Tihanyi Alapítólevél'in inceleme tarihinin ve inceleme yöntemlerinin ayrıntısı için bkz. István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 11-19).

⁶ László Holler, "Az 1055. évi tihanyi oklevélben szereplő "lőlegelő mellett" birtok lokalizálása. Egy jelentős "új" helynévtörténeti forrás a 11. századból", *Erdélyi Múzeum*, 78. köt., 3. füz., 2016, s. 51; Miklós Golarits, "Hol van a Fehérvárra vezető hadi út? A Tihanyi alapítólevél fehérvári és ekli birtokteste a térképen", *Acta Hungarica*, 27. évf., 1. szám, 2012, s. 59.

İmparatoru Attila'nın (434-453) Orleans şehrine yürüdüğü sırada kendisiyle görüşen Piskopos Aziz Anianus (Macarca: Ányos, 388-453) seçilmiştir. Aziz Anianus, aynı zamanda Orta Çağ'da Galya'nın da koruyucu azizidir. 17 Kasım 453 tarihindeki ölümünden sonra Frank hükümdarları onu koruyucu azizleri ilan etmişlerdir. Macar kavimlerinin 895-896 yıllarında gerçekleşen yurt tutuş sürecinden sonra Karpatlar Havzası'na yerleşimlerini takiben Fransızlar ile yakın temasları olmuştur. Bu ilişkiler gitgide yoğunluk kazanmış, hatta Macaristan'a 1040 yılında yirmi dört tane Fransız rahip gelmiştir. Bundan başka Macar Kralı I. András ve Fransız Kralı I. Henrik (1031-1060), Avrupa'da yaşanan bir hanedan evliliği vasıtasıyla akraba da olmuşlardır. Tihány Manastırı'nın koruyucu azizlerinden birisinin Anianus olarak seçilmesinde akrabalık ilişkilerinin ve siyasi ilişkilerin yanı sıra Macaristan'da o dönemde Alman karşıtı bir politika izlenmesinin de payı vardır. Bundan başka manastırın kuruluşunda András'ın politik görüşlerinin ve siyasi düşüncelerinin de önemli yer tuttuğunu belirtmek gerekir⁷.

Geleneksel olarak Tihanyi Alapítólevél'in Kral I. András'ın kâtiibi ve krallık sarayında güvenilir bir insan olarak kabul edilen krallık kaçılarıyası Piskopos Miklós tarafından kaleme alındığı kabul edilmektedir. Piskopos Miklós, döneminde yaşanan gelişmelerde söz sahibi olan bir kişidir ve özellikle 1051 yılında Almanlar ve Macarlar arasında vuku bulan olaylarda⁸ önemli bir rol üstlenmiştir. Bundan başka Piskopos Miklós'un eğitim görmüş ve kültürlü bir kişi olduğu da belgenin dilinden ve kelimelerin kullanımından kendisini belli etmektedir⁹.

Tihany Manastırı gibi büyük bir merkezin kuruluşu Macar Krallığı'nda büyük kutlamalara vesile olmuş, ülkenin çeşitli yerlerinden din adamları,

⁷ Rudolf Szentgyörgyi, "A Tihanyi alapítólevél személynévei II.", *Névtani Értésítő*, 35. évf., 2013, s. 168; Rudolf Szentgyörgyi, "A Tihanyi alapítólevél görög helynevei", *Magyar Nyelv*, 106. évf., 3. sz., 2010, s. 304; Rudolf Szentgyörgyi, "A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék", s. 3-4; <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom/>

[-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepekorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/](https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepekorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/)

⁸ Macarlar ve Almanlar arasında bir süredir devam eden anlaşmazlıklar önce 1050 yılında Regensburg Piskoposu Gebhard'ın Macaristan sınırlarına doğru bir seferi, ardından 1051 yılında Székesfehérvár'a kadar ilerleyen bir Alman seferi ile sonuçlanmıştır. Macarlar 1050 yılındaki sefere Bavyera'yı yağmalamakla cevap verirken ikinci sefer ise Macarların savunması karşısında başarıya ulaşamamıştır.

⁹ Géza Érszegi, A tihanyi apátság alapítólevele; <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepekorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/>

yöneticiler ve soylular manastırın bulunduğu bölgeye gelmiş ve manastırın kuruluş belgesi onlara da okunmuştur. Bu şekilde yüksek rütbeli din adamları, yöneticiler ve soylular da belgenin içeriğini öğrenmişler ve belgeyi onaylamışlardır¹⁰.

Kral I. András'ın manastıra yaptığı mülk bağışlarından sonra manastır gündün güne büyümüş, o zamana kadar ekilmeyen araziler tarıma açılıp ekilmeye başlanmış, hayvan yetiştirme faaliyeti hız kazanmış ve manastırın hizmetli sayısı da artmıştır. Bu gelişmeler sonucunda manastır, bölgenin ekonomisine ve kültür hayatına önemli katkılar sağlamıştır¹¹.

2) Tihanyi Alapítólevél'in Genel Bir Değerlendirmesi

Tihanyi Alapítólevél, Macar tarihinde bir kuruma bağışlanan mülklerin sınırlarının tasvir edildiği ilk belge olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda Dömös Manastırı'nın Kuruluş Belgesi (1138-1329) Macar tarihinde bir manastırın hizmetinde çalışan kişilerin ilk defa toplu şekilde kayıt altına alındığı belge olma özelliğini taşıırken 1211 yılında yazılan, yine Tihany Manastırı'nın mülklerinden bahseden, Kral II. András'ın (1205-1235) talebi üzerine kançılara Thomas ve Nádorispán¹² Poth tarafından 1055 yılındaki kuruluş belgesi temelinde kaleme alınan ve içinde Macarca kelimeler de barındıran belge ise her iki çeşit bilgiyi de – manastıra ait mülkler ve manastırın hizmetinde çalışan kişiler – içeren bir belge olma özelliğini taşımaktadır¹³. Macaristan'da mülklerin sınırlarının uzun süre 1055 tarihli Tihanyi Alapítólevél temel alınarak tasvir edilmiş olması belgenin önemini ve değerini göstermektedir¹⁴. Keza dil bilimci István Kniezsa'nın “1211 yılındaki belge sanki kendi döneminde değil de birkaç yüzyıl önceden ortaya çıkmıştır” şeklindeki değerlendirmesi bu gerçeğin altını çizmektedir. 1055 yılındaki Belge'den Tihany Manastırı'nın Fuk ve Gamas arasında, günümüzde Siófok, Balatonlelle ve Balatonboglár arasına düşen sahada, Belső-Somogy'da, Kisbárapát yöresinde ve Somogyvár sahasında, ayrıca Tuna ve Sár(víz) arasındaki arazide ve Tolna ve Fadd

¹⁰ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/>

¹¹ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/>

¹² **Nádorispán:** Feodal Macaristan'da kraldan sonra gelen en yüksek unvan. Bu unvan “Nádor” şeklinde de geçer.

¹³ Éva Kovács, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015, s. 14.

¹⁴ Kovács, “A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról”, s. 165.

yöresinde mülk sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka oldukça büyük bir arazi olduğu düşünülen ve yine manastıra bağışlanmış olan Kolon – keza bu yer ismi 1211 yılındaki belgede de geçmektedir¹⁵ – ise Tuna-Tisa arasında, günümüzdeki Izsák sahasında yer almaktadır. Son olarak Kesztlöc'ü ve Fehérvár'ı da belirtmek gerekir¹⁶. Balaton'dan güneye doğru uzanan mülklerin Manastır'dan kuş uçuşu 90 km.'lik bir yarım daire içinde yer alıyor olması bağışlanan mülklerin bütünlüğünü ve bağışların bir sisteme dayanarak yapıldığını göstermektedir¹⁷. Dil bilimci László Erdélyi'ye göre 1055 yılındaki Belge, yirmi üç adet mülk içermektedir. Erdélyi, 1211 yılındaki belgenin 1055 yılındaki belgeye göre manastıra ait iki kat daha fazla mülkü işaret ettiğini ve manastırın hizmetinde bulunan kişi sayısının da dört kat arttığını belirtir¹⁸. Yaklaşık yüz elli yıl içinde manastırın mülklerinin ve hizmetli sayısının bu kadar artması manastırın bulunduğu bölgeye önemli katkılar sağladığını ve bölgede etkin bir rol oynadığını göstermektedir.

Tihanyi Alapítólevél, alt alta yapıştırılmış halde iki parça ince kağıt – parşömen – üzerine yazılmış ve silindir yapılmış halde muhafaza edilmiştir. Belgelerin bu şekilde saklanması işlemi Orta Çağ'da oldukça yaygın bir uygulamadır. Bununla birlikte Belge'nin gerek yıpranmış, gerekse de metnin bazı yerlerinin solgunlaşmış olması sebebiyle okunması, tercüme edilmesi ve yorumlanması sırasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Belge'de zaman zaman aynı kelimenin farklı şekilde yazıldığı görülmüştür. Örneğin “*homok*” kelimesi Belge'de beş sefer farklı şekilde yazılmıştır: *leuui humuk*; *babu humca*; *fekete kumuc*; *fuegnes humuc*; *cues humuc*. Keza “*három*” kelimesinin de iki sefer farklı şekilde yazıldığı görülmektedir: *harmu ferteu*; *armu hig*. Bu durum da Belge'nin anlaşılmasını ve yorumlanmasını güçleştiren bir etkidir¹⁹. Söz konusu dönemde bir belgenin kral/imparator tarafından mühürlenmesi belgenin güvenilirliğini ispat etmekte, önemini vurgulamakta ve yaptırım gücünü arttırmaktadır ki bu durum Tihanyi Alapítólevél'de de görülmektedir. Belge'de yer alan mühürlerin izleri zaman içinde silinmiş, ancak belgede onayları bulunan kişilerin isimleri belgenin ön yüzünün altında yazılı halde günümüze kadar kalmıştır. Belge üzerindeki onaylara yakından baktığımız zaman bunların iki bölümden oluştuğu anlaşılır: Bir haç işareti ve işaretin yanında yer alan soylunun, din adamının

¹⁵ Holler, a.g.m., s. 54; Kovács, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, s. 13.

¹⁶ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 13.

¹⁷ Holler, a.g.m., s. 95.

¹⁸ Kovács, “A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról”, s. 167.

¹⁹ Holler, a.g.m., s. 58.

veya yöneticinin adı. Haçı, imzayı atan kişi çizmiş, isimler ise kâtipler tarafından yazılmıştır²⁰. Bu arada Belge'de sadece iki kelimeye görülen “-cs” sesinin Belge'yi onaylayan kişilerin isimleri içinde geçmesi ilginçtir. Dil bilimci Bárczi Géza konu hakkında şu değerlendirmede bulunur: “[-cs sesinin] sadece iki kelimemizde, İtalyanca (?) Fancel [...] ve kökeni bilinmeyen Celu [...] kişi isminde görüldüğü kesindir...”²¹. Belge'de görülen şahıs isimlerini iki ana gruba ayırmak mümkündür. İlk grubu Kral András ve Reis Béla dışında kalan ve Belge'yi onaylayan on dokuz kişinin adı oluşturur. Latince formda *Andreas* (iki sefer geçmektedir), *Benedictus*, *Clemens*, *Helias*, *Lazarus*, *Martinus*, *Maurus*, *Nicolaus*, *Vitus*; Slavca kökenli *Bela*, *Preca*, *Voyteh*, *Zache*, Almanca *Gilco*, *Lutouic* (> *Ludvig*), *Nana*; Latince *Ireneus*'tan Macarcaya *Ernye~Ernyi* şeklinde geçen şahıs ismi ve belki İtalyanca *Fancel* ve kökeni bilinmeyen *Celu*. Şahıs isimlerinin ikinci grubu Belge'de geçen yer isimlerinde ortaya çıkar. Bu bağlamda Géza Bárczi şahıs isminden yer ismi şeklini alan isimleri şöyle sıralar: *Babu*, *Bagat*, *Culun*, *Ecli*, *Fotudi*, *Gamas*, *Gunu*, *Huluoodi*, *Koku*, *Knez*, *Mortis* (iki sefer geçmektedir), *Olup*, *Opoudi*, *Petre* (iki sefer geçmektedir), *Putu*, *Tichon*, *Turku*, [Ugrin], *Ursa*²².

Belge'nin ön yüzünden hariç arka yüzünde de Latince kısa bir metin mevcuttur. Bu yüzde yer alan metin manastıra bağışlanan dini kitaplardan, ibadetler sırasında giyilecek giysilerden, manastır mutfağının araç gereçlerinden vb. bahsetmektedir.

Fransa ile olan yakın ilişkiler Belge'nin içeriğinde ve yazım stilinde kendisini belli etmektedir. Zira Macar dil bilimcisi János Melich, Belge'nin “X-XI. yüzyıl Fransız Latincesine yakın durduğunu, hatta her noktada onunla hemen hemen aynı olduğunu” belirtir. Metnin özellikle giriş ve sonuç bölümlerinde Fransa'da kullanılan Latincenin etkileri görülür. Bu arada Macaristan'da Fransa ile olan ilişkiler sonucunda 1143'te Cikádor'da (Bátaszék), 1179'da Egres'te, 1182'de Zirc'te, 1184'te Pilis'te ve Szentgotthárd'ta da manastırlar kurulduğunu unutmamak gerekir²³. Belge'nin dili Latince, yazıldığı yer ise Macar Krallığı'dır. Bu durumda Latin dilinde yazılmış olan Belge'de Macarca sözcüklerin de geçmesi son derece doğaldır. Belge'de yer alan Macar diline ait kelimeler XI. yüzyıl

²⁰ Érszegi, A tihanyi apátság alapítólevele; Holler, a.g.m., s. 56.

²¹ Holler, a.g.m., s. 63.

²² Katalin Fehértói, “Az 1055. évi Tihanyi alapítólevél személy-és helyneveinek eredetéről”, *Névtani Értésítő*, 28. évf., 2006, s. 163.

²³ Szentgyörgyi, “A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék”, s. 4.

Macar dilinin özelliklerini muhafaza etmektedir²⁴. Belge'nin dili her şekilde kaleme alındığı dönemde Macaristan'da hâkim olan Orta Çağ Latinesini ve Kilise tarafından kullanılan Latin dilinin özelliklerini yansıtır²⁵.

Belge'den Fransa'dan gelen rahiplerin manastırda günlerinin büyük bölümünü ibadetle geçirecekleri ve bu yüzden başka işlerle kısmi şekilde meşgul olabilecekleri anlaşılır. Zira Belge'de geçen “İbadetin gayretli şekilde ve yorulmadan gerçekleşmesi için...” ve “...Tanrı'nın hizmetinde bulunmaya isteksiz olmasınlar ve ara vermek zorunda kalmassınlar diye yiyecekleri, içecekleri ve giysileri bakımından ihtiyaçları olabilecek her şeyi Kralın cömertliği sayesinde tedarik ettiğimiz bir rahip topluluğunu bu yere davet ettik” şeklindeki ifadeler bu durumu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Tihanyi Manastırı'nın kurulmasını ve manastıra mülk bağıışı sürecini manastırın kuruluşundan sadece elli beş yıl önce, 1000 yılında yeni bir inancı kabul etmiş ve bu inancı özümseme ve içselleştirme gayreti içinde bulunan bir halkın ve söz konusu inancı ülkenin her tarafına yayma azmi içinde bulunan bir hükümdarın çabaları şeklinde de değerlendirmemiz gerekir. Macar kavimlerinin Hristiyan inancını benimsemesi kolay olmamış, bu süreçte birçok güçlüklerle karşılaşmış ve çeşitli mücadeleler verilmiştir. Zira Macar tarihçisi János Foltin, “Belge, kuruluş zamanına bakarak çağın mücadelelerinde, paganlığın her daim yeniden hatırlanan çarpışmalarında Hristiyan inancının güçlü destekçilerinden biri olarak önemli bir faktöre sahip olduğunu haklı şekilde düşündüğümüz, bu zamana kadar hakkında hiçbir şey bilmediğimiz XI. yüzyılın ikinci yarısına ait bir manastırın kuruluşu ve varlığı üzerine bilgi vermektedir”²⁶ derken bir yandan Tihanyi Alapítólevél'in önemine vurgu yapmakta, bir yandan da söz konusu dönemde Macaristan'da yaşanmakta olan mücadelelere atıfta bulunmaktadır. Bu süreçte Macaristan'da Latince olarak yazılmış eserler de yeni inancın benimsenmesinde hayati bir rol üstlenmiştir. Bu noktada Macar edebiyat tarihçisi János Horvát'ın şu değerlendirmesi önemlidir: “...Latince yazım (...) mistik bir olağanüstülük atmosferi içinde okuma-yazma bilmeyen,

²⁴ Rudolf Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, Elte Eötvös Kiadó, 2014, s. 94; Kovács, “A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról”, s. 164; Rudolf Szentgyörgyi, “Terminológiai széljegyzet a Tihanyi alapítólevél kétnyelvő helymeghatározásaihoz”, *Magyar Nyelv*, 105. évf., 1. sz., 2009 Március, s. 63.

²⁵ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, s. 79.

²⁶ Éva Kovács, “A Százdi alapítólevél nyelv- és névtörténeti forrásértékéről”, *Névtani Értesítő*, 38, 2016, s. 144-145.

*dünyevi kitleler üzerinde rahiplerin sıra dışı bir öğretim materyali haline gelmiştir*²⁷.

Tihanyi Alapítólevél'in özelliklerini genel itibarıyla şu şekilde sıralamak mümkündür: 1) Belge, birbirine yapıştırılmış halde iki ince kâğıttan oluşmaktadır. 2) Belge'nin ön yüzünün alt kısmında Belge'yi onaylayanların isimleri Kral'ın mührünün iki yanında yer almaktadır. 3) Belgeyi onaylayan kişilerin isimlerinin önünde yer alan "Signum" yazısı kısaltılmış veya kopyalanmış şekilde de görülür. 4) Belgeyi onaylayanların isimlerinin önünde yer alan haç şekline sahip işaretleri tek bir kişi yapmıştır. 5) Metinde Piskopos Miklós'un adı anılır, ancak kendisinden metnin yazarı, kâtip olarak bahsedilmez. 6) Belge'de onayı bulunanlar arasında XI. yüzyıl Macar tarihinin bilinen isimleri de geçer. 7) Belge'nin arka sayfasında sonradan yazıldığı kuvvetli bir ihtimal olan Latince kısa bir metin mevcuttur. 8) Belge'de metnin bazı yerlerinin silindiği göze çarpar²⁸.

Belge, XI. yüzyılın karakteristik yazı formu olan "Karoling Minuscula" (*Miniscula Erecta* olarak da bilinir) ile yazılmıştır. Belge'de özellikle *A* ve *E* harfleri dikkat çekicidir. Büyük harf yazılar Kralın monogramında (NE) ve unvanında (REX) görülür. Monogram, krallık mührünün sol tarafında yer alırken unvan, mührün sağ tarafında bulunmaktadır. Belirli yerlerde *A* harfi maiscula şeklinde yazılırken, belirli yerlerde de *E* harfi maiscula olarak yazılmıştır²⁹.

Belge, Yunanca "İsa, Mesih" anlamına gelen (✠) sembolü ile başlar³⁰ ve daha sonra Kutsal Üçleme'nin adı anılır. Belge'nin başında İsa'nın ve Kutsal Üçleme'nin adının anılması – "✠. IN NOMINE SANCTE ET INDIIVIDVE TRIN(IT)ATIS", 'MESİH. MUKADDES VE BİR OLAN KUTSAL ÜÇLEME ADIYLA' – Belge'nin yaptırım gücünü ve etkisini artırır. Bunun ardından Macar Kralı András'ın adı anılır, cömertliğine ve muzaffer bir kral olduğuna vurgu yapılır, bu şekilde Kralın gücü artırılır ve hükümdarlığının mutlak olduğu ifade edilir: "ANDREAS • DEI ANNUENTE CLEMENTIA PANNONIORVM INVICTVS REX", 'ANDRÁS, TANRI'NİN MUTLAK

²⁷ Bertók, a.g.m., s. 30.

²⁸ Szentgyörgyi, A *Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 19.

²⁹ Szentgyörgyi, A *Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 41.

³⁰ Szentgyörgyi, A *Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 41.

*İNAYETİYLE MACARLARIN MUZAFFER KRALI*³¹. Tihanyi Alapítólevél'in giriş kısmında belgenin hangi amaçla hazırlandığı yazılıdır. Bu durum, Belge'nin amacını açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi aynı zamanda anlaşılmasını da kolaylaştırır. Ardından Belge'nin en uzun bölümünü oluşturan Manastır'a bağışlanan mülkler ve mülklerin sınırları hakkında bilgilerin verildiği bölüm gelir. Burada manastırın hizmetinde çalışacak olan meslek/zanaat gruplarında da bahsedilir. Söz konusu bölümde Kral doğrudan birinci şahıs olarak yer almaz, bunun yerine daha ziyade üçüncü şahıs olarak görülür. Bu şekilde mülklerin sınırlarını belirleyen kişinin metni kaleme alan şahıs olmadığı; hangi mülkün manastıra bağışlanacağına ve mülklerin sınırlarına bizzat Kral tarafından karar verildiği ima edilir³². Metnin en sonunda Belge'de yazılan mülklere daha sonradan herhangi bir müdahale olursa suçluya/suçlulara verilecek cezalar da karara bağlanır. Belge'de bu noktadan sonra Kral I. András'ın mührünün ve Belge'yi onaylayan diğer kişilerin onaylarının yer aldığı bölüm gelir. Bu bölümün ardından Belge'nin yazım tarihinden ve hangi hükümdarın zamanında kaleme alındığından söz eden bölümle Belge sona erer.

Belge'nin arka yüzünde yer alan metnin en önemli bölümü Kral'ın Beszprém pazar vergisinden kendi payına düşen kısmı manastıra bağışladığının belirtildiği cümledir. Söz konusu cümle bilim insanları arasında Tihanyi Alapítólevél'in XII-XIII. yüzyıllarda kaleme alındığına dair iddialara en iyi cevaptır: *“Merhametli Kral, kilisenin ve rahiplerin ihtiyacı için beszpren'in pazar vergisinin kendi payını, aynı zamanda mutfak takımlarını, saban demirlerini, su kaplarını ve bunun gibi diğer demir eşyaları bunların yanına ilave etti”*³³.

3) Tihanyi Alapítólevél'in Dil Bilgisel Açıdan Değerlendirilmesi

Orta Çağ'da Macaristan'da Latince yazılmış belgelerde (kuruluş belgeleri, bağış belgeleri, vasiyetnameler, kraliyet hükümleri vb.) Macarca özel isimler, günlük dilde kullanılan kelimeler, kelime grupları vb. göze çarpar. Bu dönemde yazılan Latince belgelerde sadece Macarca değil, aynı zamanda Slav ve Alman dil öğelerinin bulunduğu da unutulmamalıdır³⁴. Latince belgelerde geçen Macarca kelimelere en iyi örnek Tihanyi Alapítólevél'de

³¹ Szentgyörgyi, A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása, s. 72-73.

³² Érszegi, A tihanyi apátság alapítólevele.

³³ Melinda Szöke, “Szentgyörgyi Rudolf, A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása”, Magyar Nyelvjárások, 53, 2015, s. 212.

³⁴ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 15.

yazılı ünlü cümle “*inde (terminus extenditur) ad castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea, post haec petre zenaia hel rea*”dır. Söz konusu cümle iki bölümden oluşmaktadır. Cümlelerin birinci bölümü “*inde (terminus extenditur) ad castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea*”dan meydana gelir. Bu bölümde geçen ve askeri yol/güzergâh anlamına gelen **hodu utu** terimi özellikle önemlidir. “*Hodu*” kelimesi Fin-Ugor kökenlidir ve bu kelimedenden ilerleyen zamanda “*had*” (ordu) kelimesi neşet etmiştir. “*Utu-uti*” Macar dilbilimcisi Dezső Pais’e göre “*út*” (yol) kelimesinden gelmektedir. Söz konusu yol, Roma İmparatorluğu döneminden beri bilinmekte olup, büyük bir yol sisteminin kuzey ve güney kısmını birbirine bağlamakta, “*Aquincum-Óbuda*”³⁵’dan başlayan yolun kullanımında olan kısmı Fehérvár’ın güneyinden geçmekte ve Kudüs’e kadar uzanan Hac Yolu’na bağlanmaktadır. Tarihin eski zamanlarından beri varlığı bilinen bu yolun önemini dil bilimci László Erdélyi de vurgular: “*Aquincum-Óbuda ve Paks üzerinden giden büyük yoldan, askeri güzergâhtan, bugünkü devlet yolundan Báltaszék’e ulaşılır ...*”³⁶.

Bu noktada “*feheruuar*” (Fehérvár) kelimesinin önünde bulunan “*castelic*” (Kestölc) kelimesinin üzerinde durmak gerekir. Kelimenin Slavca “*kastel*” (kale, küçük kale) kelimesinden geldiği güçlü bir olasılıktır. Günümüz Macarcasındaki şekli ise “*Kesztölc*”tür. Macar dil bilimcisi Rudolf Szentgyörgyi bu ifadeden yola çıkarak “*Bir yol Castelic’e, bir başka yol ise Fehérvár’a gitmektedir*” değerlendirmesinde bulunur ve bölgede bir ihtimal iki yol olabileceğini düşünür³⁷.

László Erdélyi’nin Tolna Kalesi’nin (Latince castellum, İtalyanca castello) kastedildiğini düşündüğü “*Castelic*” kelimesinin ardından gelen “*Feheruuar*” (Fehérvár) kelimesi iki ayrı kelimedenden oluşan birleşik bir kelimedendir: *Fehér* ve *vár*. Belge’de bu kelimedenden başka iki ve daha çok heceli bir yerleşim yeri ismi mevcut değildir. “*Fehér*” kelimesinin kökeni tam olarak bilinmemekle birlikte Fin-Ugor kökenli olabileceği ihtimal dâhilindedir. “*Váru-vár*” ise Macar dilinde bulunan İrani kökenli bir ödünç kelimedendir. “*Reá*” edatı Belge’de on bir kez geçmektedir: monarau bukur[r]ea, ad brokina *rea*, eri itu *rea*, Ohut cutarea, ad holmodi *rea*, Gnr uuege holmodia *rea*, Mortis uuasara kuta *rea*, Nogu azah feherea, ad Castelic et Feheruuaru rea meneh hodu utu *rea*, Petre zenaia hel *rea*, ad

³⁵ **Aquincum-Óbuda:** Roma İmparatorluğu zamanında askeri ordugâh ve sivil yerleşim yeri. Günümüzde Macaristan’da başkent Budapeşte sınırları içinde bulunmaktadır.

³⁶ Golarits, a.g.m., s. 63.

³⁷ Golarits, a.g.m., s. 61.

Oluphel[r]e]a. “Meneh” kelimesinin Fince “menna” fiilinden türemiş olma ihtimali bulunmaktadır³⁸.

Cümlelerin ikinci bölümünü ise “*post haec petre zenaia hel*” ifadesi oluşturmaktadır. Latince veya Güney Slavca’da Petra/Petrus bir şahıs ismi olup, “zenaia” (Macarca széna) kelimesi ise “saman, ot” anlamına gelmektedir. “-a”, “-e” ise üçüncü tekil şahıs ekidir. Belge’de Kert *hel* nomine, Petre zenaia *hel*, Oluphel şeklinde üç yerde geçen “Hel” veya “hely” (yer, mevki) kelimelerini bugünkü Macarcada da bulabiliriz. Bu bilgiler ışığında cümleyi yeniden yazarsak “*Buradan Keszölc’e ve Fehérvár’a ve ondan sonra Petre’nin saman yerine/samanlığına giden askeri yol/güzergâh*” şeklini elde ederiz³⁹. Petre zenaia (Macarca: Petre szénájá) ifadesine bakarak cümlelerin “*Macarca konuşan bir kişiden neşet etmiş dilsel öğeleri muhafaza ettiğine kuşku yoktur*” şeklindeki değerlendirme doğrudur⁴⁰. Bu arada Petra/Petre kelimesi üzerinde de durulması gerekir. László Erdélyi’ye göre bu kelime Manastırın biraz kuzeyinde bulunan ve daha sonradan genellikle “*Oroszkő*” diye isimlendirilen sahayı göstermektedir⁴¹.

Belge’de geçen “*Olup*” kelimesinin Macar tarihinde önemli bir yere sahip olan Kuman reislerden Ketel’in oğlunun adı ile – Oluptolma/tulma – bağlantılı olup olmadığı tartışma konusudur. Kelimenin ilk kısmı Olup veya Alop, ikinci kısmı ise Tulma veya Tolma şeklinde okunur. Macar kronik yazarı Anonymus⁴², Tulma şeklini kullanır ki kelime daha sonraki Macar kroniklerinde ne birleşik şekilde ne de ayrı şekilde bir daha gözükmez. Bununla beraber Olup, eski Macarcada şahıs ve halk ismi olarak mevcuttur. Macar dil bilimcisi Zoltán Gombocz, kelimenin Türkçe olduğunu, Olup’un “*alp, kahraman, yiğit*”; Tol’un ise “*dolu, tam, bütün*” anlamına geldiğini söyler. Dil bilimci Loránd Benkő ise Oluptolma’nın aslında Kuman reisinin

³⁸ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 15, 21 (castelic et feheruuaru rea meneh hodu utu rea, bu bağlamda feheruuaru ve castelic kelimelerinin ayrıntılı bir incelemesi için bkz. István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 126-139).

³⁹ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 16; Fehértói, a.g.m., s. 164.

⁴⁰ Fehértói, a.g.m., s. 164.

⁴¹ Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, s. 50.

⁴² **Anonymus**: Büyük bir ihtimalle Macar Kralı III. Béla’nın (1172-1196) kâatibi olan kronik yazarı. Kimliđi tam olarak tespit edilemediğinden “Anonymus” olarak anılır.

oğlu olduğunu, ancak Anonymus'un iki ayrı yer ismini Alapitolma Şeklinde bir araya getirerek böyle bir kelime ortaya koyduğunu belirtir⁴³.

Belgede geçen diğer önemli bir ifade de “*Mortis uasara kutu rea*” ifadesidir. Cümle “*Maros pazarının [pazar yerinin] kıyısına kadar*” anlamına gelmektedir. Macar dil bilimcileri Laszl Erdelyi ve Emil Jakubovich, ayrıca Macar tarihçisi Pspki Pter Nagy, “Mortis” kelimesini “Morus” olarak okuma eğilimindedir. Bu yer, günümüzde Kesztlc'ten Nagymaros'a doğrudur ve Tuna nehri üzerinden Visegrád'a, bu bağlamda krallık sarayına uzanan bir mevkidir. Macar kronik yazarı Simon Kzai (XIII. yüzyıl) bu mevkide Macarların Slav reisi Mn Mart'u (yaklaşık 874-yaklaşık 906) – Mortis~Maros~Mart – ldrdđn syler⁴⁴. Bundan başka Mortis kelimesinin bir ihtimal Kuman reisi Vajta ile ilişkili olabileceğini de düşünmek gerekir. Zira Anonymus eserinde “[Reis Árpád⁴⁵] Vajta'ya... *Sár'a doğru sayısız halkla, bugün de Vajta diye söylenen büyük bir toprak bağışladı*” Şeklinde yazarken günümüzde de bu yer Macaristan'da Sár ırmağının doğu kıyısında, Bikács'ın 4 km. kuzeyinde yer almaktadır⁴⁶.

Yine metinde geçen “*Ecli Rv*” veya “*Ekli rv*” (Ekli limanı/geçiş yeri) Şeklindeki mevki de Macaristan'da Felvidk'te bulunmaktadır. Dil bilimci va Kovács, bu coğrafı yerin Erdel'de olduğunu iddia eder, ancak yerini tam olarak tespit edemezken Laszl Erdelyi, mevkiin Tuna kıyısında olduğunu düşünür, ancak Gza Brczi bu görüşe katılmaz. Kelimenin Almanca bir Şahıs ismi veya Macarca veya Latince bir isim olduğunu düşünen araştırmacılar da mevcuttur⁴⁷. Bu bağlamda metin içinde geçen kelimelerin, kelime gruplarının ve coğrafı yer isimlerinin çeşitli anlamlar ifade edebileceği ve kelimelerin anlamlarının sınırlı değil, geniş bir bakış açısıyla

⁴³ Holler, a.g.m., s. 77-78.

⁴⁴ Golarits, a.g.m., s. 64.

⁴⁵ **Árpád (895?-907?)**: Macar kavimlerini Karpatlar Havzası'na getiren ve ilk yerleşimlerini sağlayan Macar kavim birliğinin reisi.

⁴⁶ Holler, a.g.m., s. 80 (Kelimenin ayrıntısı iin bkz. Rudolf Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2010, s. 112-114; ayrıca István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 111-117. Ayrıca “Mortis uasara kutu rea” ifadesi iin bkz. István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 117-119).

⁴⁷ Rudolf Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2010, s. 134-137; István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 160.

değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkar. Nitekim László Erdélyi bu noktaya vurgu yapar:

“1055 yılına ait güvenilir Tihanyi Alapítólevél, Kolon (Culun) ırmağının yanında bulunan mülkleri ayrıntılı şekilde tasvir etmektedir. Bu aynı bölge 1211 yılındaki belgede de ayrıntılı şekilde tasvir edilmektedir. İki metin bir dereceye kadar benzerdir ve ayrıntılarına rağmen mevkileri belirlemek o kadar güçtür ki tasvirlerin derlenmesi ve incelenmesi seçkin bir dikkat gerektirir”⁴⁸.

Aynı şekilde Erdélyi, Belge'de yer alan ve Türkçe kökenli olduğu değerlendirilen “*Culun*” kelimesinin Fejér eyaletindeki Kajtori Gölü'nü işaret ettiğini iddia ederken Macar tarihçisi György Györffy ise bu kelimenin Tuna-Tisa arasında bulunan Izsák ve Páhi sahasındaki Kolo Gölü'nü karşıladığını belirtir⁴⁹. Bu arada Kolon kelimesinin Türk dillerinden neşet ettiğini ve eski Türkçe “*qulun*” (tay) kelimesinden bir şahıs adına dönüştüğünü düşünen araştırmacılar da mevcuttur⁵⁰. Bu noktada Türkçe kökenli “*Som*” kelimesine “-gy” ekinin eklenmesiyle meydana geldiği düşünülen ve dil bilimci Katalin Fehértói'nin “*kesinlikle şahıs ismi kökenli bir yer ismi*” şeklinde değerlendirdiği “*Sumig*” yerleşim yerinin günümüzde Macaristan'da Somogyvár'da bulunduğu, ancak aynı yer ismine Karpatlar Havzası'nın birçok yerinde de rastlandığını belirtmemiz gerekir⁵¹.

Macaristan'da IX-XIII. yüzyıllar arasında kaleme alınmış olan belgelerde halk dilinde kullanılan adlandırmaların da bulunabilir olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Ancak bu noktada edebiyat tarihçisi Jenő Pinter'in Tihanyi Alapítólevél örneğinde belirttiği gibi halk isimlendirmeleri konusunda temkinli bir yaklaşım sergilemek gerekir: “[Belge,] *Mülklerden, mevkilerden ve sınırlardan söz etmektedir: Herkes tarafından bilinen halk tarafından yapılmış isimlendirmelerin net ve kesin olduğu konusunda dikkatli olmak gerekir*”⁵². Örneğin Belge'de “*in loco qui uulgo dicitur tichon super balatin*” cümlesinde geçen “*tichon*” kelimesi bu şekilde bir adlandırma olabilir. Buna

⁴⁸ Holler, a.g.m., s. 54.

⁴⁹ Fehértói, a.g.m., s. 163. (Kelimenin ayrıntısı için bkz. Rudolf Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2010, s. 134-137).

⁵⁰ Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 173. (Kelimenin ayrıntısı için bkz. István Hoffman, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 170-175).

⁵¹ Szentgyörgyi, “A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék”, s. 10; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 199.

⁵² Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 84.

karşın söz konusu kelime Macar dil bilimcisi János Melich'e göre Slavca "tich", "tih" (sakin, sessiz, suskun) sıfatından türemiş Slavca bir şahıs ismidir ve şahıs isminden zamanla yer ismi halini almıştır. Dil bilimci István Szamota, Slavca görüşüne destek verirken⁵³, dil bilimci Lajos Kiss Tihany kelimesini Slavca'da değil de Çek dilinde yine aynı anlama gelen "ticho" kelimesi ile açıklayarak tartışmaya katılır. Bu görüşlere karşın dil bilimci Miklós Jathy ise farklı bir tez öne sürer ve kelimenin kökenini "denizden ayrı, deniz kıyısında yükselen kaya, mağara" anlamına gelen "πέτρα" kelimesinde arar. Ona göre Kral I. András'ın bölgeye yerleştirdiği Kiev'den gelen Slavlar bu yere Slavca bu ismi vermişlerdir. László Komáromi de aynı görüştedir⁵⁴. János Melich'in bu konudaki değerlendirmesi önemlidir: "Slavca'da 'tich', 'tih' sıfatından birçok yer ismi... ve şahıs ismi (ve bunlardan yer isimleri) neşet etmiştir (örneğin Tihamer=Tihomir), bu ismin Slavca 'Tiho' veya 'Tihoa' şahıs isminden türediğini düşünüyorum". Aynı görüşe Géza Bárci de katılır ve kelime hakkında "Slavca kökenli tichon şahıs isminden ortaya çıkmış bir yer ismidir" şeklinde görüş belirtir⁵⁵. Buradan Tihány kelimesinin IX-X. yüzyılda veya ilerleyen zamanda Slavcadan türemiş Csongrád, Nógrád, Visegrád ve Zemplén kelimeleri gibi Macarlar tarafından değiştirilmeden alındığı ve kullanıldığı sonucuna ulaşılabiliriz. Tihanyi Alapítólevél'de geçen "tichon" kelimesi içinde bulunan "-ch" harf birleşimi Géza Bárczi'ye göre Almancadan veya Almanya'da kullanılan Latince'den alınmış olabilir. Buna karşın Belge'nin yazımı sırasında bir ihtimal İncil'de geçen kelimelerin imlasının Belge'de etkisinin görüldüğüne dair görüşler de bilim insanları arasında tartışılmaktadır. Bundan başka İtalya'daki ve Fransa'daki Latince yazılı belgelerde çok sık şekilde "-gn" harf birleşimi görülürken Macaristan'daki belgelerde ve başka kaynaklarda bu şekildeki bir birleşim yerine daha ziyade "-ny" harf birleşimi – Dinnye, Vinnye vb. – mevcuttur. Bu bağlamda dil bilimci Erzsébet Zelliger'in "ismin ne kökeni ne de yeri bilinmemektedir" şeklinde ifade ettiği, dil bilimci Ottó Vörös'ün ise kökeninde Slavcanın varlığını sorguladığı "Lupa" kelimesi de değerlendirilmesi gereken bir ögedir⁵⁶. Macar dilinde kelimenin zaman içinde 1009: Lupa > Lápa, 1061: Luppa > 14. yüzyıl Lappa > günümüzde

⁵³ Szentgyörgyi, A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása, s. 65.

⁵⁴ Fehértói, a.g.m., s. 168; Szentgyörgyi, "A Tihanyi alapítólevél görög helynevei", s. 298.

⁵⁵ Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 43.

⁵⁶ Rudolf Szentgyörgyi, "A Tihanyi alapítólevél lupa szörványáról", Helytörténeti Tanulmányok, 8, 2012, s. 31; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 93.

Lapa⁵⁷ şekillerini aldığı görülür. Zira söz konusu dönemde ve daha öncesinde de Karpatlar Havzası'nda Slav yerleşimcilerin bulunduğu unutulmamalıdır. Tihanyi Alapítólevél'in incelenmesi ve değerlendirilmesi manastırın kurulduğu yıllarda özellikle Balaton Gölü çevresinde Slav, Germen veya Türk kökenli halkların bulunup bulunmadığı sorusuna cevap verebilir⁵⁸.

Hem 1055 hem de 1211 yılındaki Belge'de geçen “*Turch~Turk*” kelimesi bilim insanları arasında çeşitli tartışmalara neden olsa da “*Türk*” halk ismiyle ya doğrudan ya da bir şahıs ismi vasıtasıyla bağlantısı olduğu kabul görmektedir. Dil bilimci Anita Rác, bu ismin ek almamış şekilde bir yerleşim yeri ismi olduğunu söylemesine karşın Turk~Türk isimli yerleşim yerinin sınırları tam olarak belli değildir. Ancak her iki Belge'de de bu yer Fok yerleşim biriminden batıya doğru, Jód, Endréd, Zamárdi arasına düşen büyük bir araziye, günümüzdeki Töreki(pusztá)'ya denk gelir⁵⁹. Kelimenin eski Macarcada bir şahıs ismi olarak kullanıldığı da görülmektedir: 1138/1329: Turcu⁶⁰.

X-XI. yüzyıl dönümünde ve hatta IX. yüzyılda Karpatlar Havzası'nda önemli sayıda Slavca yer isminin mevcut olduğu bilinmektedir. Bu duruma en iyi örnek “*Tihány*” kelimesinin kendisidir. Macar tarihçisi Gyula Kristó, aynı durumun XI-XIII/XIV. yüzyıllardaki nehir isimlerinde de görüldüğünü söyler. Aynı durumu dil bilimci Loránd Benkő de vurgular: “*Orta Çağ'daki su isimleri materyali, su isimleri hazinesi göze çarpar şekilde azdır, keza tamamıyla ortadan kalkmış, bu bağlamda yerini yeni isimlendirmeler almıştır*”⁶¹. Bu arada eski Slavca isimlerin – csenge, cserged, csergő, csorgó, csörgeteg, kuruttyó, sugatag, zúgó vb. – tümü olmasa da bir kısmının mecaz anlamından nehir/göl ismi haline gelmiş olabileceği varsayımı da gözden uzak tutulmamalıdır⁶². Macarların bu isimleri kendilerinden önce Karpatlar Havzası'nda bulunan Slav halklarından aldıkları açıktır. Kristó, bu konuda şöyle der:

“X. yüzyıldan sonra oluşan yerleşim yerlerinin (ve onların isimlerinin) çok sayıda Slavca ismi olduğunun X. yüzyıldan önce de görülüyor olmasında

⁵⁷ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél lupa szórványáról”, s. 26.

⁵⁸ Fehértói, a.g.m., s. 162.

⁵⁹ Kovács, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, s. 198.

⁶⁰ Kovács, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, s. 187; Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, s. 73.

⁶¹ Szentgyörgyi, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, s. 86.

⁶² Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél lupa szórványáról”, s. 32.

*herhangi bir şüphe mevcut değildir... Macarların dört kalesinin (Visegrád, Csongrád, Zemplén, Nógrád) Slavca ismini hiçbir surette Macarcaya çevirmedik, bu durum şunu göstermektedir: İsim verme süreci yurt tutuştan önceki dönemlere ait olabilir ve onları burada yaşayan Slavlardan hazır olarak aldık*⁶³.

Tihány ismi üzerine Macar tarihçisi György Györffy'nin görüşü de önemlidir: “*Tarihi şartlar ve Karpatlar Havzası'nın erken dönem Slav yer ismi materyalinin muhafazası Macar-Slav birlikteliğinin Tuna ötesinde de yoğun şekilde yaşanmakta olduğunu göstermektedir*”. Györffy'nin bu görüşüne Kristó da katılır: “*Pannonia'nın Sloven nüfusu yerli yerinde kaldı; Balaton yöresi, Batı Tuna ötesi ve Drava yöresinin Slav yer ismi materyali daha uzun süre yaşamaya devam etti*”. Keza Kristó,

“Büyük yerler, yön gösteren işaretler Slavca (az sayıda Türkçe) kökenli isimlerdir, sınır çizgilerinde rol oynayan mikro toponim işleve sahip isimler ise kesinlikle Macarcadır. Bu durum önemli öğelerin (yerleşim yerleri, göller) isimlerini Macarların Slavlardan aldığını, buna karşın yerleşim yeri isimleri içindeki sınır bölgelerini ise kendilerinin isimlendirdiğini göstermektedir” derken yukarıdaki görüşlere katılmaktadır⁶⁴.

Bu bağlamda Kristó, “*X. yüzyılın sonunda Karpatlar Havzası'ndaki yer isimlerinin büyük çoğunluğu Slavca (ve Türkçe) idi, zira bu halklar yerleşik yaşam şekilleriyle birlikte yerleşim yerlerine kesin şekilde muhafaza edilmiş, kısa zamanda değişmeyecek olan isimler de vermişlerdi*” derken bir gerçeğin altını çizmektedir. Macaristan'da XI-XIII. yüzyıllarda yazılmış belgelerde görülen şahıs isimleri arasında Türkçe ve Macarca isimler bulunmaktadır. Zira bu dönemde yönetici tabakanın büyük kısmının Türkçe ve Macarca, halkın ise Macarca konuşmakta olduğu bilinen bir gerçektir. Yurt tutuş sürecini takiben Macar dili hâkim dil haline gelmeye başlamış ve Türkçe zaman içinde yerini Macarcaya bırakmıştır. Bu sonuçla István Hoffmann'ın da belirttiği şekilde Tihanyi Alapítólevél'in metninde Türkçe kelimelerin de görülüyor olması son derece doğaldır⁶⁵.

Bundan başka Tihanyi Alapítólevél'de Ural, Fin-Ugor kökenli Macarca kelimelerin de bulunması 895-896 yıllarında Karpatlar Havzası'na gelen Macar kavimlerinin bu coğrafyaya kısa sürede sağlam şekilde yerleştiğini ve iskan hareketlerine başlayarak bölgedeki konumlarını güçlendirdiklerini ortaya koymaktadır⁶⁶. Nitekim

⁶³ Fehértói, a.g.m., s. 168.

⁶⁴ Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 230.

⁶⁵ Endre Németh, *Magyarok és baskirok*, Magyar Nemzet, 2019.Julius.1.Hétfő

⁶⁶ Kovács, A Tihanyi ősszeírás mint helynévtörténeti forrás, s. 168.

“1055 yılındaki Tihanyi Alapítólevél’de görülen yetmiş altı adet yer ismi ağırlıklı olarak Ural, Fin-Ugor kökenli Macarca isimlerdir. [Bu durum] Aynı zamanda Macar kavimlerinin yerleşimini, yer ismi oluşturma sürecini ve Macarca olmayan (esas itibarıyla Slavca) dil asimilasyonunu da göstermektedir”⁶⁷ yorumu yanlış değildir.

Tihany ismi koruyucu bir azizin adı olabilir mi? Bu iddianın destekleyicisi olarak János Melich’e göre Çek dilinde görülen Martinus şahıs adının “*Mortis*” yer ismine dönüşmesi gösterilmektedir⁶⁸. Tihany kelimesi ne Árpád çağında ne de daha sonra karşımıza çıkar. Ticho kelimesi sadece 1211 yılına ait belgede bir rahibin ismi olarak görülürken, Slavca Tihomir şeklinde ise 1301 yılına kadar görülmez. Tihany isminin bir ihtimal Macarlar tarafından verilmiş olması görüşü de göz ardı edilmemelidir. Ancak bu durum Karpatlar Havzası’nda yaşanan isim verme sürecinin ağırlıklı olarak Macarlar tarafından gerçekleştirildiği anlamına gelmemelidir⁶⁹. Bununla birlikte Macarların da oldukça eski bir isim verme geleneğinin olduğu unutulmamalıdır ki, bu konuda elimizde eski Macarcadan kalma “*LēBedi*” (Levedi) ve “*Etēlkūzi*” (Etelköz) kelimeleri mevcuttur⁷⁰. Bu noktada “*Yerleşim yerlerine koruyucu azizlerin isimlerinin verilmesi durumu Latin dilli belgelerde sıklıkla görülmektedir*” ve “*Aziz isimlerinden oluşmuş yerleşim yeri isimlerinin büyük çoğunluğunun ilk hatırası (...) Latin dili formunda ortaya çıkmaktadır*”⁷¹ şeklindeki yorumlar da dikkate alınmalıdır.

Tihany Manastırı’nın koruyucu azizi olan Aianus’un isminin Macarca karşılığı Ányos’tur. Bu isim Árpád dönemine ilişkin kaynaklarda çeşitli şekillerde birçok kez karşımıza çıkmaktadır: *Anianus*, *Annianus*, *Anyán*, *Ánnyán~Ányás*, *Ánnyás*. Bu arada Tisa nehri kıyısında bir zamanlar Ányás ismini taşıyan bir yerleşim yeri bulunduğunu da unutmamak gerekir⁷². Macarcaya tarih boyunca Latineden, Slavcadan ve Almancadan *András*, *Gergely*, *György*, *Ilona*, *Katalin* vb. şekilde birçok şahıs ismi geçmiştir. Bu bağlamda Belge’de yer alan “*p&ra*” harf birleşimi ilginç bir durum arz etmektedir. Son araştırmalarla bu iki harfin bir ismin kısaltması olduğu şeklindeki yaklaşım daha kabul edilir hale gelmiştir. “*Est in eodem lacu*

⁶⁷ Fehértói, a.g.m., s. 161.

⁶⁸ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél személynvevei II.”, s. 174; Fehértói, a.g.m., s. 164.

⁶⁹ Fehértói, a.g.m., s. 168.

⁷⁰ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 26.

⁷¹ Rudolf Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél személynvevei III.”, *Névtani Értesítő*, 38. évf., 2016, s.14.

⁷² Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél személynvevei II.”, s. 169.

locus qui uocatur p&ra cum ceteris inibi pertinens” (Aynı gölde diğerlerine benzer şekilde buraya ait olan **petra** isminde bir yer vardır)⁷³. Bir kısım araştırmacı Orta Çağ’a ait Macarca yazılı belgelerde Macarca yer isimlerinin Latince çevirilerinin – Thelena > Tolna vb.⁷⁴ – kullanıldığını ifade ederek konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir⁷⁵. Buna karşın bazı Macar araştırmacıları Tihanyi Alapítólevél’de görülen “p&ra” örneğine vurgu yaparak Latince çeviri görüşüne katılmazlar ki, bunların başında dil bilimci István Szamota gelir. Bununla birlikte Erzsébet Zelliger, Orta Çağ’da Macaristan’da yazılmış belgelerde Latince’den çevirisi yapılmış kelimelerin kullanıldığı konusundan tam olarak emin olamazken István Hoffmann bu teze destek verir⁷⁶. Edebiyat tarihçisi Jenő Pintér, “*Piskopos Miklós iyi derecede Latince bilmiyordu ve bazı yerlerde Macarca kelimelerin çevirisinin zor olduğunu gördüğünden Belge’nin metninde Macarca kelimeleri bıraktı*” der ve ardından görüşünü şu şekilde sürdürür: “*hatta birkaç yerde Latince kelimenin karşılığını bildiği halde orijinal Macarca kelimenin kullanılmasının daha uygun olacağını gördü*”⁷⁷. Bu noktada şu değerlendirme yararlı olabilir:

“Tihanyi Alapítólevél’in yazarı sadece hadi út, kút, fő şeklinde bu dile çevirebildiği Macarca kelimeleri ve aslında başka bir şekilde çevirdiği (ad magnam viam ‘a nagy útra’, ad caput ‘a főre’ vb.) kelimeleri Latince metnin içine eklemediği gibi aynı zamanda bütün Macarca kelime yapılarını da aktarmış, hatta metin içinde Latince ve Macarca yapıları birlikte kullanmıştır”⁷⁸.

⁷³ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél görög helynevei”, s. 296.

⁷⁴ Szentgyörgyi, “A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék”, s. 12; Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 15 (Kelimenin ayrıntısı için bkz. István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, s. 202-208).

⁷⁵ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél görög helynevei”, s. 297; Golarits, a.g.m., s. 1; <https://>

www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozepkorban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/

⁷⁶ Szentgyörgyi, “A Tihanyi alapítólevél görög helynevei” s. 298.

⁷⁷ Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 83.

⁷⁸ István Hoffmann, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás (A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései)*, Debrecen 2007, s. 18.

Belge'nin üzerinde tartışılan bir başka kelimesi de “*iohtucou*”dur. Nitekim István Hoffmann kelimenin “*Kuruluş Belgesi'nin belki de en gizemli yadigarı*” olduğunu belirtir⁷⁹. László Erdélyi, kelimeyi “*Jochtuco*”(?) şeklinde okurken Géza Bárcsi emin olmamakla birlikte “*Jótokó*” şeklinde okur ve şu yorumu yapar: “*Okunuşu, kökeni, anlamı kesin şekilde bilinmemektedir. Erdélyi'nin 'Jótokó' şeklindeki yazımı kesinlikle doğru değildir. Kelime ne bir yer ismi olarak ne de genel kullanımda olan bir kelime olarak hiçbir yerde görülmez*”. Dil bilimci Sándor Mokány ise kelimeyi “*jutó kő*” şeklinde okur⁸⁰. Buna karşın dil bilimci László Holler kelimenin Macarca değil, Slavca olduğunu iddia eder ve iki kelimenin birleşiminden meydana geldiğini belirtir⁸¹. Okunuşu ve anlamı henüz çözüme kavuşmamış bu kelime bir ihtimal “*atların beslenmesi ve yetişmesi için uygun arazi/bölge*” anlamını taşıyabilir⁸². Bu bağlamda kelimelerin anlamlarının değerlendirilmesi ve yorumlanması konusunda Karpatlar Havzası'nın çeşitli yerlerinde görülen lehçe ve şive değişiklikleri de göz ardı edilmemelidir.

Belgenin arka sayfasında geçen *Beszprém* kelimesinin bir şahıs ismi olması ihtimali bulunmaktadır. Bundan başka *Koku zarma*, *Luazu holma*, *Babu humca* kelime gruplarının da ilk kelimesinin bir şahıs ismi olduğu gözden kaçırılmamalıdır⁸³. Ayrıca Erzsébet Zelliger'in “*fok*” diye okuduğu ve “*gölden daha büyük bir su birikintisinden dışarı akan küçük dere/kaynak*” anlamına gelen “*fuk*” kelimesindeki ses değişimi Slavca bataklık, çamurlu yer anlamına gelen “*Balatin~Bolatin*” – bu kelime Belge'de üç sefer geçmektedir: “*tichon super balatin*”, “*ab eodem lacu bolatin*”, “*in eodem bolatin*” – ve “*munorau~monarau*” kelimelerinde de göze çarpar⁸⁴. Bu noktada István Hoffmann'ın şu görüşü önem kazanmaktadır: “*Belgelerin (...) Macar dilli yadigârların arka planında çok çeşitli faktörler mevcut olabilir*”⁸⁵.

⁷⁹ Holler, a.g.m., s. 82.

⁸⁰ Holler, a.g.m., s. 82; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 179.

⁸¹ Holler, a.g.m., s. 83.

⁸² Holler, a.g.m., s. 85.

⁸³ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 23; Fehértói, a.g.m., s. 164.

⁸⁴ Szentgyörgyi, “A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék”, s. 6; Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 15; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 46.

⁸⁵ Szentgyörgyi, A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása, s. 85.

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerden ve son yapılan araştırmaların sonuçlarından Tihanyi Alapítólevél'de geçen yer isimlerinin ve coğrafi isimlerin kökenlerinin neredeyse kesin olarak aşağıdaki şekilde tespit edilebileceği konusunda bir şüpheye düşmemek gerekir. **a)** Slavca: *Babu, Bagat, Gamas, Gunu, Knez, Koku, Mortis, Petre, Seku, Serne, Tichon, Ugrin* **b)** Almanca: *Ecli* **c)** Emin olunamayan (Almanca mı veya Slavca mı?): *Ursa, Putu* **d)** Türkçe: *Culun, Turku* **e)** Macarca: *Fotudi?, Opoudi* **f)** Bilinmeyen: *Huluodi, Lopdi*. Bu tespitlerin ışığında belgede geçen yer isimlerinin ve coğrafi isimlerin genel itibarıyla Macarca olmadığı ve yerleşim yeri isimlerinin büyük çoğunluğunun şahıs isimlerinden türediği görülmektedir⁸⁶.

Macar dil yadigarlarının en önemlilerinden birisi olan Tihanyi Alapítólevél bizlere Macar dilinin 1000 yılı civarında bugünkü yapısından oldukça farklı bir görünüme sahip olduğunu göstermektedir. Bu dönemde neredeyse her kelimenin bir son ekinin olduğu, bu son ekin zaman içinde ortadan kalktığı anlaşılmaktadır: “*váru*> *vár*”, “*hodu*> *had*”, “*utu*> *út*” vb. 1000 yılı civarında kullanılan edatlar kelimedenden ayrı iken daha sonradan kelimeye bitişik yazılmaya başlanmıştır. Örneğin “*hodu utu red*> *hadutra*”. Ayrıca “-v”, “-y”, “-t” ve “-é” harflerinin değişimleri de dikkat çekicidir⁸⁷.

Tihanyi Alapítólevél, Macar dil tarihinde esas itibarıyla iki açıdan önem taşımaktadır. Birincisi metin içinde geçen Macarca kelimeler, ikincisi de Macarca eklerdir. Bu şekilde göze çarpan kelimeler *árok* (hendek, su kanalı), *bálvány* (kaide, sınır taşı), *bokor* (çalı, funda), *disznó* (domuz), *fa* (ağaç), *fehér* (beyaz), *fekete* (siyah), *had* (ordu, askeri), *halom* (tepe, tümsek), *három* (üç), *hegy* (dağ), *homok* (kum, kumul), *kerék* (yuvarlak, çember), *kert* (bahçe), *kút* (kuyu), *leány* (kız), *lovász* (seyis), *lyuk* (delik, siper), *megye* (eyalet), *mező* (otlak, çayır), *nagy* (büyük), *ravasz* (kurnaz, sinsi), *sár* (köşe, kenar), *széna* (saman), *sziget* (ada), *tó* (göl, su birikintisi), *út* (yol), *vár* (kale, istihkam), *vásár* (pazar [yeri]) vb.⁸⁸. Belgede Macarca yapım ve çekim eklerinin orijinal hallerinin muhafaza edildiği görülmektedir. Bundan başka

⁸⁶ Fehértói, a.g.m., s. 167; Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 22.

⁸⁷ István Papp, *Magyar Nyelvtörténet*, çev: Kornyané Szoboszlai Ágnes, Debrecen 2014, s. 23.

⁸⁸ Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 11; <https://www.arcanum.hu>

Tihanyi Alapítólevél, sadece yazıldığı dönem için değil, ilk Macar hanedanlığı olan Árpád Hanedanlığı (972-1301) dönemindeki kelime yapısının ve dil bilgisi özelliklerinin incelenmesi açısından da önemli bir kaynak teşkil eder⁸⁹. Bu bağlamda belgenin bu dönemde yazılmış diğer belgelerle birlikte (Pannonhalma Manastırı'nın Kuruluş Belgesi, Veszprém Manastırı'nın Kuruluş Belgesi, Pécs Manastırı'nın Kuruluş Belgesi ve Veszprémvölgy Manastırı'nın Kuruluş Belgesi) ele alınması ve karşılaştırmalı çalışmalar yapılması Macar dil tarihinin daha bütüncül şekilde ortaya çıkarılması konusunda yarar sağlayacaktır⁹⁰. Ayrıca Tihanyi Alapítólevél'de ağaç isimlerinin (*monarau bukur* [fındık ağacı], *brokina* [üvez ağacı], *kurtuel fa* [armut ağacı])⁹¹, avlak yerlerinin (*Seku ueieze, Putu uueieze*), yolların ve ulaşım noktalarının (*Ohut, hodu utu*), nehir geçiş yerlerinin (*Ecli rév*), şahıslara ait yerlerin (*Petre zenaia* [Petre'nin samanlığı], *Bagat mezee* [Bogat'ın otlığı]) ve hatta Géza Bárczi'ye göre sadece yerini değil, çevresini de ifade eden bir mezar yerinin de (*Leansyher*) vb.⁹² adının yazılı olması Belge'nin ayrıntılı bir coğrafi incelemeden sonra kaleme alındığını göstermektedir. Belge, bu şekilde dönemin coğrafi ayrıntılarının ortaya çıkarılmasında da bir kaynak görevi görmektedir. 1055 yılında kaleme alınmış ve onaylanmış olan Tihanyi Alapítólevél, bütün bir şekilde Orta Çağ'dan günümüze kalmış ve neredeyse tamamı net bir şekilde okunabilecek halde olan Macar ulusal, kültür ve dil tarihinin en önemli belgelerinden birisidir⁹³. Zira István Szamota, Tihanyi Alapítólevél hakkında şu değerlendirmeyi yaparken şüphesiz ki son derece haklıdır: “*Macar dil tarihini 1055 yılı ile yani Tihany Manastırı'nın Kuruluş Belgesi ile başlatmamız gerekir, zira bu, en eski çağdaş ve güvenilir belgemiz, aynı zamanda dil yadigarımızdır da*”⁹⁴.

Sonuç

Macar kavimleri 895-896 yıllarında Karpatlar Havzası'nda yurt tutmalarının ardından bir yandan bu coğrafyadaki varlıklarını güvence altına almak için

⁸⁹ Szóke, a.g.m., s. 214.

⁹⁰ Fehértói, a.g.m., s. 161.

⁹¹ Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 16; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 106-108.

⁹² Hoffmann, “A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai”, s. 22; Hoffmann, A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás, s. 155

⁹³ Szentgyörgyi, A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása, s. 24.

⁹⁴ Szentgyörgyi, A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása, s. 33.

mücadele verirken bir yandan da bölgede iskan faaliyetleri gerçekleştirerek kalıcı şekilde yerleşmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde yeni bir inançla tanışma ve sonrasında inanç değişimi süreci yaşanırken bu durum aynı zamanda Avrupa kültürüne uyum sağlama faaliyetini de beraberinde getirmiştir. Zira zamanın Macar yöneticileri de bu gerçeğin farkına varmış ve Avrupa coğrafyasında varlıklarını devam ettirmek istiyorlarsa önce inanç değişimi, sonra da kültürel olarak Avrupa'ya uyum sağlamaktan başka seçeneklerinin bulunmadığını görmüşlerdir.

Özellikle yurt tutuş'tan başlayarak Orta Çağ Macar Krallığı'nın sona erişine kadar geçen dönemde Macaristan'da yazılan eserler Macar dilinin özelliklerinin ortaya çıkarılması ve dil karakterinin anlaşılması açısından büyük öneme sahiptir. Ayrıca bu dönemde özellikle 1000 yılından sonra kaleme alınmış olan eserler Macaristan'da yaşanmakta olan inanç değişiminin ve Avrupa'ya uyum sürecinin aşamalarının açıklığa kavuşturulması konularında da önemli bilgiler sunmaktadır.

Macaristan'da söz konusu dönemde Latince yazılmış, metnin içinde Macarca kelimeler de barındıran *Tihanyi Alapítólevél* (Tihany Manastırı'nin Kuruluş Belgesi), Macar dilinin en önemli ve en eski dil yadigarlarından birisi olmasının dışında Macar ulusal tarihi için olduğu kadar Macar dil tarihi için de ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Bu bağlamda Tihanyi Alapítólevél'i Orta Çağ'da örneğine her zaman rastlanabilecek bir belgeymiş gibi değerlendirmek son derece yanlış bir tutumdur. Metin içinde yer alan kelimeler sadece Macarca kelimelerin değil, aynı zamanda başta Slavca ve Almanca kelimeler olmak üzere Türkçe kelimelerin de kökenlerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir yer tuttuğu gibi Belge'de görülen yer isimleri de Macarcadaki isim verme geleneğinin ana çizgilerinin belirlenmesi konusunda önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu bağlamda Belge, Macar kavimleri Karpatlar Havzası'na geldiği zaman bölgede bulunan halkların Karpatlar Havzası'ndaki tarihlerinin ve Macar kavimlerinin bölgeye gelişinden sonra yaşanan gelişmelerin araştırılması ve incelenmesi çalışmalarında da kaynak olarak önemli bilgiler sağlamaktadır.

Bu değerlendirmelerin haricinde Tihanyi Alapítólevél, coğrafi isimlendirmeler, tarihi isim sınıflandırması, Macarca kelime hazinesi, yer ve şahıs isimlerinin imlası, Macar dilinin ses yapısının incelenmesi ve Macaristan'da özellikle Balaton Gölü çevresindeki iskan ve yerleşim faaliyetlerinin anlaşılması açısından da değerli bilgiler içerir. Bu şekilde Belge'nin döneminde veya daha sonrasında kaleme alınmış diğer belgelerle karşılaştırmalı şekilde incelenmesi ve değerlendirilmesi dil bilim, isim bilim, coğrafya, yerleşim tarihi vb. alanlarda yapılacak araştırmalara ve incelemelere önemli katkılar sağlayacaktır. Tihanyi Alapítólevél'in yazıldığı

dönem Macaristan'da önemli değişimlerin ve gelişmelerin yaşanmakta olduğu bir zaman dilimidir. Belge, bu değişimlerin ve gelişmelerin de bir tanığı olup, döneminde Macar toplumunun yapısının, Macaristan'daki idari yapılanmanın ve Belge'nin kaleme alındığı zamanda Macaristan'da hangi meslek/zanaat gruplarının olduğunun anlaşılması açısından sosyolojik boyutta da değerlendirilebilecek bir belgedir.

Tihanyi Alapítólevél, XI. yüzyıl Macar dili ve söz konusu dönemdeki Macarca kelime hazinesi üzerine bilim insanlarına ve araştırmacılara ilk elden bilgiler sunduğu için Macar dil tarihi araştırmalarında her daim başvurulacak, aynı zamanda Macar dilinin tarihi süreçlerinin aydınlatılmasına katkı sağlayacak, ulusal tarih, dil-, kültür-, sanat tarihi, coğrafya, sosyoloji vb. alanlara dair değerli bilgiler içeren, çok boyutlu, her incelenişinde ve yorumlanışında o zamana kadar yapılan değerlendirmelerin yeniden gözden geçirilmesini ve güncellenmesini sağlayacak belgeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Kaynakça

- BERTÓK, Éva, "A Halotti beszéd és könyörgés", *Iskolakultúra*, 96/2, ss. 29-35.
- DOĞAN, İsmail, "Macaristan'da Aydınlanmanın Dili ve İdeolojisi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1, 2013, ss. 53-62.
- ÉRSZEGI, Géza, A tihanyi apátság alapítólevele (http://nyelvemlekek.oszk.hu/adatlap/tihanyi_apatsag_alapitolevele) (26.11.2019)
- FEHÉRTÓI, Katalin, "Az 1055. évi Tihanyi alapítólevél személy- és helyneveinek eredetéről", *Névtani Értesítő*, 28. Évf., 2006, ss. 161-170.
- GOLARITS, Miklós, "Hol van a Fehérvárra vezető hadi út? A Tihanyi alapítólevél fehérvári és ekli birtokteste a térképen", *Acta Hungarica*, 27. Évf., 1. szám, 2012, ss. 59-67.
- HOFFMANN, István, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás (A régi magyar helynevek vizsgálatának alapkérdései)*, Debrecen 2007.
- _____, "A Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani tanulságai", *Helytörténeti tanulmányok*, 3, 2008, ss. 9-27.
- _____, *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010.
- HOLLER, László, "Az 1055. évi tihanyi oklevélben szereplő "lólegelő melletti" birtok lokalizálása. Egy jelentős "új" helynévtörténeti forrás a 11. századból", *Erdélyi Múzeum*, 78. Köt., 3. Füz., 2016, ss. 51-96.
- KISS, Jenő, "A magyar nyelvtörténet korszakolásának kérdésköréhez", *Magyar Nyelv*, 113. évf., 2. szám, 2017, ss. 129-145.
- KOVÁCS, Éva, "A Tihanyi összeírás nyelvészeti vizsgálatáról", *Helynévtörténeti tanulmányok*, 4, 2009, ss. 163-170.
- _____, *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.
- _____, "A Százdi alapítólevél nyelv- és névtörténeti forrásértékéről", *Névtani Értesítő*, 38, 2016, ss. 143-156.

Dilbaş, G. (2020). Macar Dilinin En Eski Yazılı Belgesi: Tihanyi Alapítólevél (Tihany Manastiri'nin Kuruluş Belgesi). ABAD, 3(5), 3-35.

MARÓTHY, Szilvia, "A Christus poetico planctus (Ómagyar Mária-siralom) verstani tagolójelei", *ITK (Irodalomtörténeti Közlemények)*, CXVIII. Évfolyam, 1. Szám, 2014, ss. 71-76.

MIT I (Magyar Irodalom Története I), Főszerkesztő: Sötér István, Akadémiai Kiadó, Budapest 1964.

(<https://mek.oszk.hu/02200/02228/html/01/index.html>) (27.11.2019)

NÉMETH, Endre, *Magyarok és baskirok*, Magyar Nemzet, 2019.Július.1.Hétfő

(<https://magyarnemzet.hu/lugas-rovat/magyarok-es-baskirok-7061261/>) (04.11.2019)

PAPP, István, *Magyar Nyelvtörténet*, çev: Kornyané Szoboszlai Ágnes, Debrecen 2014.

SZENTGYÖRGYI, Rudolf, "Terminológiai széljegyzet a Tihanyi alapítólevél két nyelvő helymeghatározásaihoz", *Magyar Nyelv*, 105. Évf., 1. sz., 2009 Március, ss. 62-68.

_____, "A Tihanyi alapítólevél görög helynevei", *Magyar Nyelv*, 106. Évf., 3. Sz., 2010, ss. 295-307.

_____, *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*, Doktori Disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2010.

_____, "A Tihanyi alapítólevél lupa szórványáról", *Helytörténeti Tanulmányok*, 8, 2012, ss. 7-36.

_____, "A Tihanyi alapítólevél személynevei II.", *Névtani Értesítő*, 35. Évf., 2013, ss. 157-178.

_____, *A Tihanyi apátság alapítólevele I, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, Elte Eötvös Kiadó, 2014.

_____, "A Tihanyi alapítólevél személynevei III.", *Névtani Értesítő*, 38. Évf., 2016, ss. 9-18.

_____, "A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék", ss. 1-19.

(<http://mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/informaciok/mnyt/szr.pdf>) (20.11.2019)

SZÖKE, Melinda, "Szentgyörgyi Rudolf, A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása", *Magyar Nyelvjárások*, 53, 2015, ss. 211-218.

VIZKELETY, András, *Világ világa, virágnak virága... [Ómagyar Mária-Siralom]*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozeppokban-2/a-magyar-irodalom-a-xi-szazadban-13B/a-tihanyi-alapitolevel-167/> (17.10.2019)

<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MagyarIrodalom-magyar-irodalomtortenet-1/magyar-irodalomtortenet-pinter-jeno-5116/1-a-magyar-irodalom-a-kozeppokban-2/a-magyar-irodalom-a-xiii-szazadban-237/a-halotti-beszed-263/> (29.11.2019)

Görseller

Resim 1: <https://paradisum.osb.hu/katalog/kat111.htm> (28.11.2019)

Resim 2: <https://paradisum.osb.hu/katalog/kat111.htm> (28.11.2019)

Ekler

Tihanyi Alapítólevél'in Çevirisi⁹⁵

MESİH. MUKADDES VE BİR OLAN KUTSAL ÜÇLEME ADIYLA ANDRÁS, TANRI'NİN MUTLAK İNAYETİYLE MACARLARIN MUZAFFER KRALI.

– İster ataletten, ister günahkâr bir ihmalkârlığın sonucunda olsun ama en çok bu dünyanın işinin kısa zamanda unutulup giden düşüncelerinden dolayı hatırası az veya çok etkisini kaybetmiş – birkaç faninin basit bir dalgınlığına atfedilen hakkında bir bilgi bulunmayan ve hatırlanmayan [hadiseler] görüldüğünden ve işitildiğinden dolayı bu yüzden ihtiyaç duyulan [hadiselerin] hatırlanması için kâtipler tarafından hazırlanan kalıcı bir belge şeklinde muhafaza edilmelerini bilgili ve akıllı insanlar ve seleflerimiz de iyice düşünüp taşınarak bilgece bir öngörüyle ve dirayetli çabalarının sonucunda kabul ettikleri, daha sonraki çağlarda yaşayacak haleflerimizin zamanına kadar eskilikleri yüzünden toz haline gelerek yok olmasınlar diye bütün bu [hadiselerin] insanoğlunu bağlayıcı şekilde geçerli olmasına karar verdiler. Şayet bu seleflerimiz böyle yararlı ve iyi işler yapmışlarsa bugün yaşayan eğitim görmüş bütün insanlar daha yararlı ve çok güzel işler yaparlar. Bu yüzden kraliyet esasını taşıyan en Hristiyan András, kendisinin ve karısının, oğullarının ve kızlarının, bundan başka bütün yaşayan ve vefat etmiş akrabalarının ruhlarının huzura kavuşması için **balatin**'in üst kısmında bulunan, halk dilinde **tichon** diye adlandırılan mevki Bakire Meryem'e ve Piskopos Aziz Ányos'a ve günah çıkartıcı kiliseye bağışladığının yazılı kanıtı olarak kayıt altına alınması için hâlihazırdaki Belge'de bahsedilen kilisenin hizmetleri için ihtiyaç duyulan eşyaları olduğu gibi, ekip biçilmiş ve nadasa bırakılmış toprakları, bağları, ovaların ürünlerini, hizmetkârları ve hizmetçileri, atları, öküzleri, koyunları ve domuzları, arıları ve bunların bakıcılarının ne şekilde yer alacağını bizzat tanzim etti. Bahsi geçen mevki bu şekilde bağışlayan yukarıda adı geçen yüce Kral, aşağıda kayıt altına aldığımız adada sınırlarını belirleyerek bir kilise kurdu. Etrafında bir göl, bundan başka atalarımızın mamur hale getirdiği ve kendi elleriyle inşa ettiği bir istihkâm bulunmaktadır; bunların hepsini buraya ait olan avlaklar ve sazlıklar çevreler. Aynı gölde diğerlerine benzer şekilde buraya ait olan **petra** isminde bir yer vardır. Bu adada her şeyin bulunabileceğini herkes bilir: çalılıklar, otlak ve – bağlar hariç – bütün diğer şeyler buraya aittir. Bu

⁹⁵ Belge'nin çevirisi Rudolf Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása*, Elte Eötvös Kiadó, 2014, s. 67-71'den yapılmıştır. Çeviride Latince metin içinde yer alan yer isimleri aynı şekilde muhafaza edilmiş ve kalın şekilde yazılmıştır.

adanın yakınında bulunan bir köyün yanında yer alan Kral'a ait çayırlar ise yine bu kiliseye aittir. Bu gölde aynı şekilde buraya ait olan bir iskele de mevcuttur. Yukarıda bahsedilen gölden doğan **fuk** isimli küçük bir dere üzerinde ise insanların ancak zaman zaman karşıya geçebildikleri bir köprü, bununla birlikte buraya ait olan bir baştan bir başa uzanan sık şekilde nehir geçitleri de bulunmaktadır. Bu aynı gölden başlayan **huluoodi** isimli, ayrıca bu **huluoodi**'den küçük bir dağa, sonra buradan bir tarafı halka, diğer tarafı ise kiliseye ait olan **turku** gölüne kadar mevcut bulunan bir başka alan da tamamıyla buraya aittir. Bu alan daha ileride **zakadat**'a, ardından büyük yola, buradan **aruk**'un köşesine, ondan sonra tamamıyla **seg**'e kadar, sonra ilerde **ursa**'ya, buradan da büyük göle kadar uzanır. Bunun yanı sıra saman üretimine oldukça uygun olan **zila kut** ve **kues kut** arasındaki bir diğer arazi de buraya aittir. Saman yapımı için kullanılacak **kert hel** isimli bir diğer arazi de aynı şekilde buraya aittir. Bundan başka **bolatin** gölünden başlayan ve isimlendirmesi **koku zarma** şeklinde olan bölge de yukarıda bahsedilen kiliseye aittir. Bu, **keuris tue** tarafına giden büyük yola kadar uzanır, buradan da yine adı sık sık anılan göle geri döner. İster adalar, ister saman yapımına uygun araziler, ister sazlıklar olsun bu sınırlar içinde bulunan her şey şüphesiz ki bu kilisenin mülküdür. Bütün bunların yanı sıra bu kilisenin hizmetkârları da önceden başkalarıyla ortak bir şekilde sahip oldukları topraklarıyla ve avlaklarıyla birlikte buraya aittir. Çepeçevre uzanan oldukça çok sayıda ağaçlığı ise bahsedilen Kral'ın resmi görevlisi Tanrı'nın evini onların sahibi olarak kendi eliyle yazdı. **Seku ueieze** ve iskeleye giden yol arasında bulunan avlaklar ve sazlıklar da bu aynı kiliseye aittir. Yukarıda adını andığımız bütün bu mülklerin yanı sıra aynı **bolatin**'de, **putu uueieze** ve **knez** arasında avlaklarıyla ve sazlıklarıyla birlikte kiliseye ait olan başka bir alan daha vardır. Bunların dışında farklı çeşit ağaçların bulunduğu, çayırlarla ve otlaklarla, bunların ürünleriyle birlikte **lupa** isimli bir arazi de bu kiliseye ait olduğu gibi, çevresinde bulunan üç adet saman yapımına çok da uygun olmayan mevki de buraya aittir. Diğer yandan aralarından birisinin adı **ziget zadu**, diğeri büyük yol olan ve her ikisi de Aziz Kelemen Kilisesi'nde sona eren iki yolun ortasına düşen yukarıda bahsedilen kilisenin bir arazisi bulunan **gamas** diye adlandırılan bir köy vardır. Buradaki orman ise eskiden Kral'a aitti, çevresi [çayırlarla ve vadilerle birlikte] daha yukarıda açık bir şekilde adı geçen mülkler haricinde bahsedilen kiliseye aittir. Sınırları aşağıdaki gibi olan, **gisnav** diye telaffuz edilen bir başka arazi daha vardır: **fizeg** yanında **munorau kereku**, sonra **uluues megaia**, daha ötede **monarau bukurea**⁹⁶, buradan **fizeg azaa**'ya, sonra **fyzeg** boyunca

⁹⁶ Bukuurea> Bukur rea. Eski Macarcada "rea" edatı "kadar" anlamına gelmektedir (Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és*

brokinarea, buradan **kurtuel fa**'ya uzanır, bundan sonra ise **hurhu**'ya, buradan yine **monarau kerekv**'e gittiği bilinen bir başka yola kadardır. Bu sınırların çevrelediği [bağların dışında] her şey bahsedilen kiliseye aittir. Bunun dışında sınırı **sar feu**'dan başlayan **eri iturea**, buradan **ohut cutarea**, sonra **holmodi rea**, bundan sonra **gnir uuege holmodi rea**, buradan ötede **mortis uuasara kuta rea**, bundan sonra **nogu azah fehe rea**, buradan **ca(s)telic**'ten⁹⁷ **feheruuaru rea meneh hodu utu rea**, bunlardan sonra da **petre zenaia hel rea**'ya kadar **mortis** diye adlandırılan bir arazi daha mevcuttur. Bunların yanı sıra burada aşağıdaki sınırların belirlediği kilisenin bir tarlasının bulunduğu **fortudi** diye söylenen bir köy daha bulunmaktadır: büyük yol, bundan sonra **aruk tue** vadisi **kangrez** yoluna ve tamamıyla **lean syher**'e, buradan **aruk fee**'ye, daha ötede **luazu holma**'ya, ondan sonra **kaztelic**'e uzanan yola kadar sokulur. Bu sınırların çevrelediği her şey aynı şekilde yukarıda bahsedilen kiliseye aittir. Bir başka yerde aynı şekilde Kral'ın resmi görevlisinin belirlediği bir arazi, otlarla kaplı bir tarla vardır. **Ecli** iskelesinden başlayan, **fidemsi**'ye uzanan, bundan sonra **aruk tue**'ye giden büyük yola, buradan da **petre**'ye⁹⁸, daha sonra **bagat mezee**'ye, sonra buradan **asauuagi**'ye ulaşan bir orman bu mülklerle sınırdır. Bu ormanda pek çok dalyan da bulunur, aralarında iki tanesi Kral'a, üçüncüsü ise Aziz Mihály Kilisesi'ne ait olan üç tanesi hariç olmak üzere bunların hepsi bahsedilen kilisenindir. **Opoudi** ve **lopdi** Kral'a aittir. Aynı yerde meyve ağaçları veya meyve vermeyen ağaçlar varsa aynı yerdeki kiliseye aittir. Daha önceden kayıt altına aldığımız bütün mülklerin yanı sıra içinde sınırı **u[g]rin baluuaana**'nın doğu tarafında başlayan, sonra **aiu**'ya devam eden, bundan sonra **eleuui humuk**'a, buradan **harmu ferteu**'ya, ondan sonra **ruuoz licu**'ya ulaşan, buradan **[h]armu hig**'e, buradan **iohtucou**'ya, bunlardan sonra **babu humca**'ya, buradan da **oluphelr[e]a**'ya, ondan sonra **questi**'ye, buradan **culun** diye adlandırılan suyun orta yerinden karşıya, daha öteye **fekete kumuc**'a, buradan da **fuegnes humuc**'a, ondan sonra **cues humuc**'a kadar devam eden, bunlardan sonra **gunusara**'ya varan, buradan tamamıyla **zakadat**'a, sonra daha öteye **serne holma**'ya, bunlardan sonra tamamıyla **baluuan**'a kadar **aruk**'a uzanan bir mera bulunmaktadır. Bu yerlerde bulunan çalılıklar, sazlıklar, otlaklar, her şey bu Tanrı'nın evine

nyelvi leirása, s. 68, 81. dipnot).

⁹⁷ (Bir taraftan) **castelic**'e, (diğer taraftan ise) **feheruuaru**'ya kadar (Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 69, 82. dipnot).

⁹⁸ Petre, Macarca bir kelime değilse, bu durumda kelime uçurum, kaya bloğu, dağ vb. anlamlar taşımaktadır (Szentgyörgyi, *A Tihanyi apátság alapítólevele 1, az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leirása*, s. 69, 86. dipnot).

aittir. Yukarıda yazılı olan bütün her şeyle beraber merhametli Kral, bu kutsal kiliseye **sumig**'in **vásárvám**'ının⁹⁹ üçte birini ve bununla beraber aynı şekilde **thelena**'da iskele ve gümrük [gelirlerinin] üçte birini bağışladı. Hatta **segisti** gölünü de verdi. İbadetin gayretli şekilde ve yorulmadan gerçekleşmesi için bunun yanı sıra Tanrı'nın övgüsünün kazanılması ve azizlerin saygınlığına dikkat edilmesi amacıyla Tanrı'nın hizmetinde bulunmaya isteksiz olmasınlar ve ara vermek zorunda kalmassınlar diye yiyecekleri, içecekleri ve giysileri bakımından ihtiyaçları olabilecek her şeyi Kral'ın cömertliği sayesinde tedarik ettiğimiz bir rahip topluluğunu bu yere davet ettik. Zaman geçtikçe İsa'ya karşı olan hürmete ilişkin herhangi bir ithama maruz kalmassınlar diye orada yaşayanların ve onların hizmetkârlarının iaşesi için hâlihazırdaki Belge'ye kâtibin ayrı ayrı kaydettiği her şeyi bahsedilen kilisenin hizmetine sunduk. Bu şekilde 60 hane halkıyla 20 ekealja¹⁰⁰ toprağı, bağlarıyla 20 bağcı, 20 atlı hizmetçi, 10 balıkçı, 5 seyis, 3 sığır çobanı, 3 koyun çoban, 2 domuz çobanı, 2 arıcı, 2 aşçı, 2 kunduracı, 2 nalbant, 1 sarraf, 2 dülgere, değirmenleriyle 2 değirmenci, 1 çömlekçi, 1 çamaşırcı, 1 sepici, 10 hizmetçi, bütün bunların dışında kısraklarla birlikte 34 at, 100 inek, 700 koyun, 100 domuz, 50 kovan arı mevcuttur. Bunların haricinde rahiplerin ihtiyacı için Kral'ın harasından yıllık 50 tay vermeyi düzenledik. Bu halde her şeyi bir araya toplarsak kilisenin hizmetkârlarının sayısı 140 hane halkıdır. Bütün bunları yukarıda bahsedilen manastırın hizmeti için özgür bir bağışla yerine getirdik ve gelecekte hiç kimse bu mülklerden herhangi birini hile ile ele geçirmesin veya geri almaya cüret etmesin diye yeminle yasakladık. Günahkâr bir niyetin yoldan çıkardığı birisi yine de bu belgede yazılanları bozmaya kalkışırsa sürülerek Tanrı'nın ebedi cezalandırmasına uğrasın ve 12 altın font¹⁰¹ ödemek zorunda kalsın. Bu belgeyi bağlayıcı şekilde geçerli olsun ve zarar görmeden muhafaza edilsin diye mührümüzü vurarak kesin hale getirdik ve destekçilerimizin de onaylamaları için onlara sunduk.

+ Başpiskopos Benedek. + Piskopos Mór. + Piskopos Kelemen. + Keşiş Lázár. + İspán¹⁰² Gilkó. + Nádor¹⁰³ Zacha. + İspán Woitech. (+ Piskopos Miklós).

⁹⁹ **Vásárvám**: Feodal Macaristan'da üçte birlik kısmını ispán'ın ve kale hizmetlilerinin, üçte ikilik kısmını ise kralın aldığı vergi türü.

¹⁰⁰ **Ekealja**: Macaristan'da kullanılan eski bir ölçü birimi. Yaklaşık olarak bir hektara denk gelir.

¹⁰¹ **Font**: Eski bir ağırlık birimi. Yaklaşık olarak yarım kilogram.

¹⁰² **İspán**: Orta Çağ'da Macaristan'da bir eyaleti yönetmek üzere kral tarafından atanmış kişi.

¹⁰³ **Nádor**: 12 nolu dipnota bakınız.

KRAL [MÜHÜR YERİ] ANDRÁS

+ İspán **Lutovic**. + İspán Iréneus. + İspán Vid. + İspán Márton. + İspán Illés.
+ İspán András. + İspán **Fancel**. + Seyis **Nana**. + Yargıç **Cupan**. + Muhafız
Preca. + Rahip **Celu**.

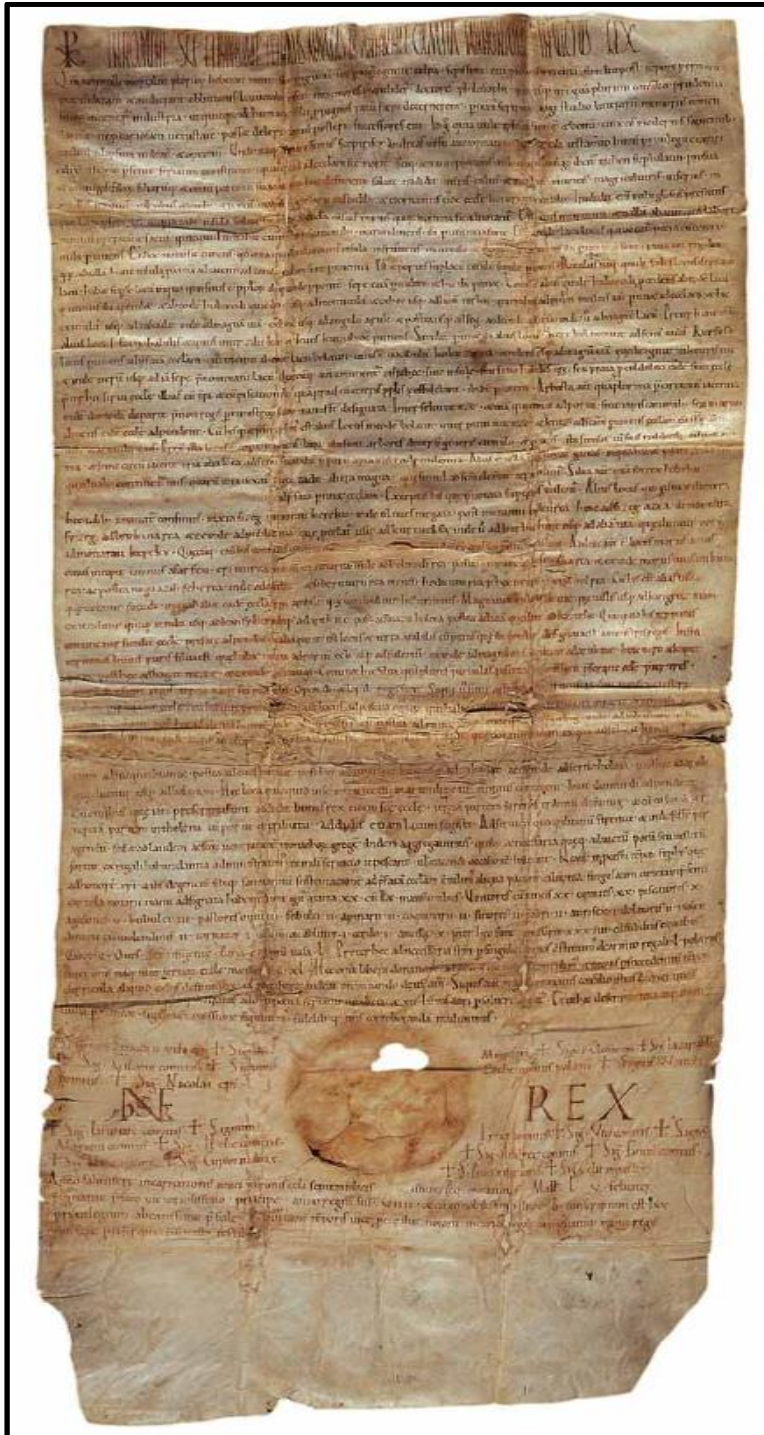
Bu bağış belgesi, yedi kat gökyüzünün ve bütün yaradılışın tek Tanrı'sının müjdecisinin dünyaya gelişinin 1055. yılında, yukarıda adı geçen muzaffer hükümdarın bahtiyar hükümdarlığı zamanında, tahtta kardeşi¹⁰⁴ soylu Prens **Bela** [Béla] bulunduğu sırada, hükümdarlığının 9. yılında bu zamanda krallık sarayında kâtiplik görevini üstlenmiş olan Aziz Piskopos **Miklós**'un ve tanıkların huzurunda yukarıda adı sık sık geçen Kral'ın kendisi tarafından onaylandı.

[BELGENİN ARKA SAYFASI]

Bakire Meryem'in ve Aziz Ányos'un kutsadığı kilisenin eşyalarına ayrıntısıyla yer vermeye fırsatımız olmadığından buraya ekledik: 6 kolsuz çüppe ve dikedörtgen yakalıklarla ve ipek atkılarla 6 beyaz keten çüppe, bundan başka el mendilleriyle birlikte bir piskopos kıyafeti, 2 diyakoz yardımcısı elbisesi, ketenden yapılmış bir adet sunak örtüsü, üç altın kadeh, iki gümüş şamdan, bir altın tütsülük, bakırdan hazırlanmış altınla kaplanmış bir haç, 12 ayın pelerini, iki dua kitabı, bir akşam ilahisi kitabı, iki ilahi kitabı, bir gümüş sürahi, bir gümüş kâse, bir gümüş tuzluk, bir gümüş kaşık, iki halı ve iki el yıkama kâsesi. Merhametli Kral, kilisenin ve rahiplerin ihtiyacı için **beszpren**'in pazar vergisinin kendi payını, aynı zamanda mutfak takımlarını, saban demirlerini, su kaplarını ve bunun gibi diğer demir eşyaları bunların yanına ilave etti.

¹⁰⁴ Latince'den Macarcaya yapılan çeviride "társ" (arkadaş, dost vb.) kelimesi kullanılmıştır. Kelimeyi "kardeşi" şeklinde çevirmeyi uygun gördük, zira I. András, döneminde yaşanan gelişmeler karşısında kendisine yardımcı olması için kardeşi Béla'yı Lehistan'dan Macaristan'a çağırması ve hükümdarlığı onunla paylaşmıştır.

Dilbaş, G. (2020). Macar Dilinin En Eski Yazılı Belgesi: Tihanyi Alapítólevél (Tihany Manastiri'nin Kuruluş Belgesi). ABAD, 3(5), 3-35.



Dilbaş, G. (2020). Macar Dilinin En Eski Yazılı Belgesi: Tihanyi Alapítólevél (Tihany Manastiri'nin Kuruluş Belgesi). ABAD, 3(5), 3-35.

